

BOUWHISTORISCH ONDERZOEK
Vuurtoren “Westkapelle Laag”, Westkapelle

30 november 2022

Colofon

Bouwhistorisch onderzoek:

Object: Vuurtoren "Westkapelle Laag"
Adres: Zeedijk 5, Westkapelle
Monumentstatus: Rijksmonument, nr. 38853
Kadastraal: Westkapelle; sectie F, kadastraal nummer 133

Opdrachtgever:

Naam: Rijkswaterstaat

Adviseur:

Auteurs

Bouwhistoricus:

Redactie:

Status:

Definitief

Datum:

30 november 2022

Inleiding

Rijkswaterstaat is voornemens de als rijksmonument beschermde vuurtoren “Westkapelle Laag”, te restaureren.

Het doel is te komen tot een cultuurhistorische waardenstelling, die als onderlegger kan dienen voor het opstellen van plannen, alsmede voor de beoordeling van deze plannen door het bevoegd gezag.

Onderhavige rapportage doet verslag van de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek naar het bouwwerk. De rapportage betreft een bouwhistorische verkenning als bedoeld in de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek 2009 van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en bevat daartoe de volgende onderdelen:

- Achtergrond en omgeving..... 4
- De bouwgeschiedenis van de vuurtoren “Westkapelle Laag”..... 12
- Beschrijving van de bestaande situatie..... 30
- Beschrijving van de bouwhistorische sporen..... 35
- Conclusie bouwgeschiedenis..... 46
- Globale waardenstelling en aanbevelingen..... 48
- Bronnen en verantwoording illustraties..... 51
- Bijlagen:
 - 1. Redengevende beschrijving,
 - 2. Grafische weergave van de globale waardenstelling.

Rotterdam, 30 november 2022

Achtergrond en omgeving

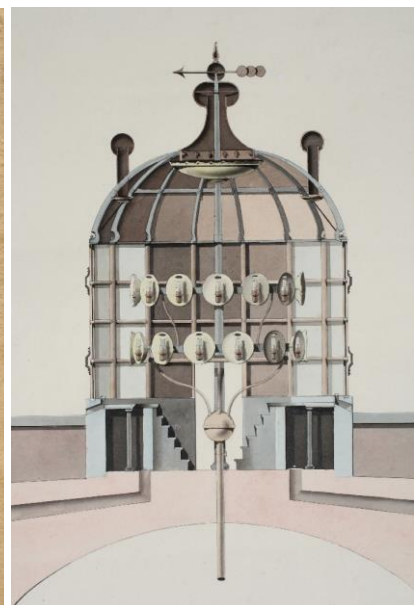
De gietijzeren vuurtoren “Westkapelle Laag” staat op de zeedijk, iets ten noorden van het dorp Westkapelle, in de gemeente Veere. De toren maakt deel uit van de verlichting van de Noordzeekust, specifiek het deel op het eiland Walcheren, tussen de monding van de Westerschelde en de Oosterschelde.

De ontwikkeling van vuurtorens in Nederland

De Nederlandse kustlijn was lang grillig en kende veel plaatsen waar schepen gemakkelijk aan de grond konden lopen of ten onder konden gaan. De veranderlijke aard van de kustlijn en het beperkte aantal herkenningpunten maakte het tevens lastig oriënteren, zeker in het donker of bij slecht weer. Kennis over het navigeren langs de kustlijn was daarom meestal voorbehouden aan lokale vissers, die zich overdag op herkenningpunten in het landschap konden oriënteren. De noodzaak voor de bebakening van de kust als navigatiepunt en aanduiding van gevaarlijke locaties zoals zandbanken, ontstond daardoor al vrij vroeg in de geschiedenis van de Nederlandse kustvaart.

De eerste vuurtorens

De eerste vuurtoren in Nederland was mogelijk een Romeinse vuurtoren bij de monding van de Rijn in Katwijk, maar hierover is weinig bekend. Na de ineenstorting van het Romeinse rijk verdwenen de kennis en behoefte betreffende dergelijke bouwwerken grotendeels. In de middeleeuwen ontwikkelde men houten bakens -kapen genoemd-, die als oriëntatiepunten in het duinlandschap werden geplaatst. In het donker werd de functie overgenomen door op het strand, de duinen of kunstmatige verhogingen ontstoken vuren; de vuurbakens. Deze gebouwde vuurbakens konden de vorm aannemen van een eenvoudig platform of stellage, maar bestonden ook in de gedaante van een toren: vuurtorens. Voorbeelden hiervan zijn de Brandaris op Terschelling en de Stenen Baak bij Brielle. Vaak werkten meerdere (vuur)bakens samen om een zogenaamde merklijn te vormen, waarop een vaarkoers kon worden uitgezet.

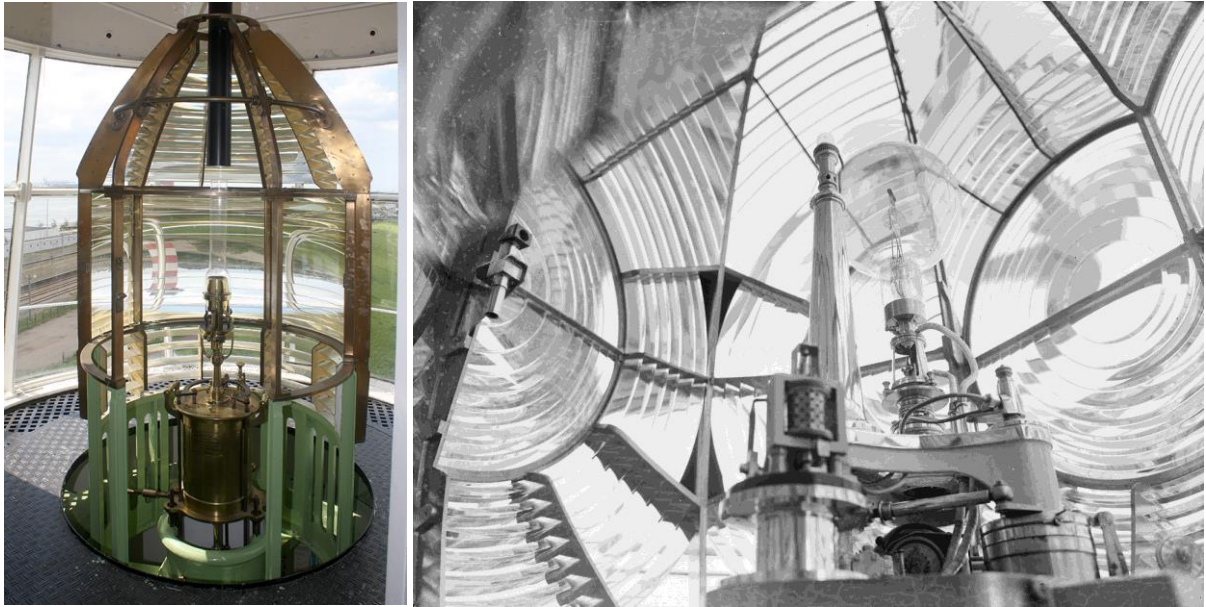

Links: de Stenen Baak van Brielle in 1749. (collectie Streekarchief Voorne-Putten)

Rechts: de Argandse lampenopstelling uit 1818 in de vuurtoren van Westkapelle. (www.vuurtorensinnederland.nl)

De ontwikkeling van de lichtbron en de versterking ervan

Met een open vuur was het lastig om de hoeveelheid licht constant te houden. In de loop der eeuwen werd daarom geëxperimenteerd met verschillende brandstoffen, roosters en middelen om de zuurstoftoevoer te regelen. In de tweede helft van de 18^e eeuw werd de olielamp geïntroduceerd, hetgeen een grote verbetering betekende. Het licht ervan was op zichzelf veel zwakker dan dat van een kolen- of houtvuur, maar dit werd gecompenseerd door meerdere olielampen bij elkaar te plaatsen en het licht door middel van platte spiegels en later komvormige reflectoren te versterken. De pionier op dit gebied was de Franse Aimé Argand, naar wie de lampen ook wel Argandse lampen werden genoemd. De eerste toepassing van een vuurtoren met olielampen in Nederland stamt uit 1818. In dat jaar werd de voormalige toren van de Sint Willibrorduskerk in Westkapelle -die in 1802 al was gevorderd en getransformeerd tot semafoortoren- voorzien van een koepellantaarn met vijftien Argandse olielampen en bijbehorende reflectoren. Ondanks dat het vuur beperkt werd tot de brandende lonten van de olielampen bleef de term vuurtoren in zwang. In 1822 ontwikkelde de Franse natuurkundige A.J. Fresnel een stelsel van lenzen en prisma's -ook wel optiek- waarmee vrijwel alle uit de lamp komende licht kon worden gebundeld en op de horizon kon worden gericht. De door hem ontwikkelde optieken werden gecategoriseerd in zes 'grootten' of 'orden'. Optieken uit de eerste grootte hadden het grootste bereik en werden op de belangrijkste vuurtorens ingezet. Ze hadden een brandpuntsafstand van 920 mm, een hoogte van 2590 mm en een gewicht van circa 5800 kilo. Ter vergelijking had een optiek van de zesde grootte een brandpuntsafstand van 150 mm, een hoogte van 433 mm en een gewicht van rond de 100 kilo. Het bereik van de lichtbundel was natuurlijk afhankelijk van zowel de gekozen optiek als de lichtbron. De optieken met trap- of Fresnellenzen waren veel efficiënter dan de Argandse lampen en werden in Nederland in 1840 voor het eerst toegepast in de vuurtoren van Haamstede. In diezelfde periode werd ook de bewegende optiek ontwikkeld. Daarbij draaide de optiek op een bepaalde snelheid om de lichtbron heen om een roterende lichtbundel te creëren. Wanneer de lichtbron, de lens en de waarnemer zich op één lijn bevinden, ervaart de waarnemer de lichtbundel als een korte schittering. Door in rotatiesnelheid en in aantal, kleur en positie van de lenzen te variëren, kon iedere vuurtoren een eigen patroon van schitteringen gegeven worden, dat ook wel 'lichtkarakter' genoemd wordt. Door dit lichtkarakter werden de vuurtorens ook in het donker identificeerbaar. De eerste vuurtoren met een draaiend optiek was de Brandaris, waar het uurwerk-aangedreven mechaniek in 1837 werd ingebouwd. De draaiende optieken vervingen de vaste optieken niet, maar beide bestonden naast elkaar. Aan het einde van de 19^e eeuw begon men met de inpassing van gaslampen, aan het begin van de 20^e eeuw gevolgd door het elektrisch licht. Om de bedrijfszekerheid van de lichtbron te vergroten waren ze voorzien van lampwisselaars, zodat in het geval van een kapotte lamp snel een reservelamp ingezet kon worden. Nog tot ver in de 20^e eeuw was de reservelamp een gasgloeilamp, zodat ook bij een stroomstoring de lichtbron kon blijven functioneren. Naast licht werkten latere, 20^e eeuwse vuurtorens ook met geluid- of radiosignalen.

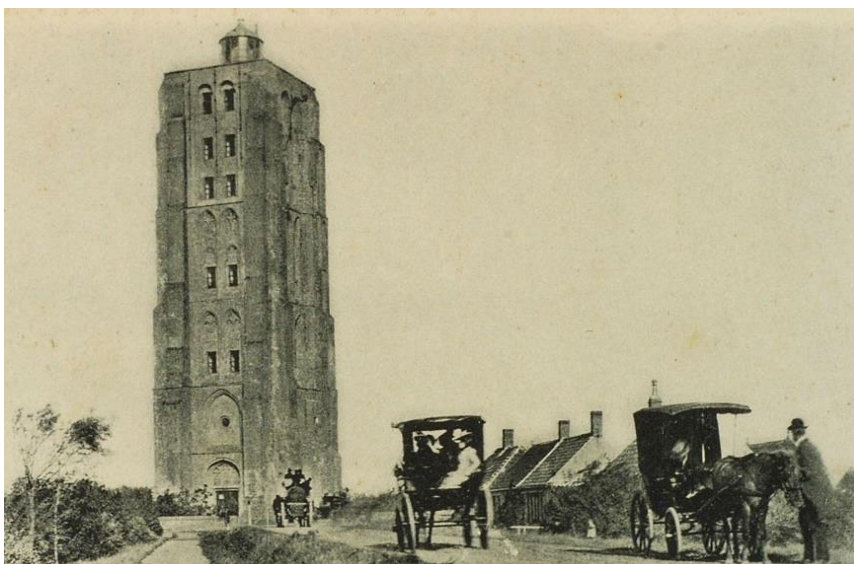
Links: een Argandse (olie)lamp in een deels opengewerkte optiek met een vaste trommellens uit 1894 in het Hoge Licht in Hoek van Holland. (collectie Kustverlichtingsmuseum Hoek van Holland)

Rechts: een lampwisselaar met een grote gloeilamp (in dit geval een Brandarislamp) en een kleine petroleumgloeilamp als reserve in een draaiend optiek met Fresnellenzen in de vuurtoren "Kijkduin" in 1957. (collectie Noord-Hollands Archief)

De ontwikkeling van de vuurtoren zelf

Ook in de vorm en materialisering van de torens zelf werd steeds naar verbetering gezocht. Tot het einde van de 18^e eeuw was de bouw van een vuurtoren doorgaans een lokale aangelegenheid. Een gemetselde toren met een vierkant of rond grondvlak was het meest gebruikelijk, waarbij duidelijk geleund werd op de wijze waarop kerktorens werden gebouwd. In de Franse Tijd (1795-1814) werd bepaald dat het loodswezen voortaan een overheidstaak was en onder de verantwoordelijkheid van het departement van Marine kwam. In 1813 werd dit uitgebreid met het houden van toezicht op de bouw en het beheer van de vaarwegmarkeringen, inclusief de vuurtorens. Doordat de bouw van bakens en vuurtorens zo lang een lokale aangelegenheid was, waren er veel onderlinge verschillen en waren er zelfs nog kustgedeelten waar überhaupt nog geen vaarwegmarkering aanwezig was. Na de nationalisatie werd al snel een plan ontwikkeld om de gehele Nederlandse kustlijn -toen nog van Nieuwpoort tot Delfzijl- van adequate kustverlichting te voorzien. Daarbij werd als norm gesteld dat het voor passerende schepen bij normale weeromstandigheden te allen tijde mogelijk zou moeten zijn om minimaal één kustlicht waar te kunnen nemen. Dit luidde een periode in waarin veel vuurtorens werden gebouwd, aangepast of vervangen.

Het ontwerp en de bouw van de nieuwe vuurtorens en de verbouwing van bestaande objecten werd vrijwel zonder uitzondering geleid door ingenieurs van het departement, in het bijzonder de neven Jacob en Leendert Valk. De vuurtorens uit deze periode hadden hoofdzakelijk een doelmatig karakter. In de jaren '20 van de 19^e eeuw ontstond de kenmerkende vuurtorenvorm; een afgeknotte ronde of conische zuil met een rond of veelhoekig grondvlak en daarbovenop een lichthuis. De eerste vuurtorens uit deze generatie waren nog gemetseld.

Links: de oorspronkelijk als kerktoeren gebouwde vuurtoren Westkapelle Hoog, omstreeks 1895. (collectie Zeeuws Archief)
 Rechts: een tot de eerste generatie 'stereotype' vuurtorens behorende vuurtoren te Hellevoetsluis uit 1822 (later verbouwd). (collectie Streekarchief Voorne-Putten)

In 1842 werd er in Engeland voor het eerst een vuurtoren uit gietijzeren onderdelen gebouwd. Na de bouw werd deze weer gedemonteerd en in Jamaica op de definitieve plek opnieuw opgebouwd. Door deze bouwmethode konden vuurtorens sneller, met veel minder materiaal en op een lichtere fundering gebouwd worden, wat de bouwkosten aanzienlijk beperkte. Het departement van Marine nam de bouwwijze over en liet tussen 1856 en 1899 vrijwel uitsluitend vuurtorens in gietijzer bouwen, zowel in Nederland (11 stuks) als Nederlands-Indië (18 stuks). De vuurtorens die tussen 1856 en 1883 zijn gebouwd, werden ontworpen door Q. Harder, bouwkundige bij het Loodswezen (onderdeel van het departement van Marine). De latere gietijzeren vuurtorens zijn van de hand van zijn opvolger A.C. van Loo. Typerend voor de grotere gietijzeren vuurtorens was de toepassing van ramen en ornamenten in de neogotische stijl, maar in het algemeen bleven ze hun pragmatisch karakter behouden en staken ze af bij andere functionele bouwwerken als watertorens uit dezelfde bouwperiode, die veelal tamelijk rijk aan detail en ornamentiek werden vormgegeven.

In deze periode werden ook vuurtorens met een opgewerkte schacht ontworpen, waarbij het lichthuis op een gietijzeren stellage stond. Voor de kleinere vuurtorens, waarvan het interieur van de schacht verder niet benut hoefde te worden, was dit een goedkoop alternatief. Deze variant op de traditionele vuurtoren wordt aangeduid als een lichtopstand. Het valt op dat, hoewel de gietijzeren vuurtorens in Nederland in een relatief korte tijd door slechts twee -lange tijd samenwerkende- bouwkundigen zijn ontworpen, er nauwelijks sprake van standaardisatie was. De vuurtorens laten onderling zeker overeenkomsten zien, maar zijn verre van gelijk. Waarom er niet gestandaardiseerd werd, terwijl de situatie dat wel toe leek te laten, is niet bekend.

Rond de vorige eeuwwisseling was de doelstelling om de Nederlandse kustverlichting op orde te hebben behaald en nam de bouw van nieuwe vuurtorens sterk af. In de 20^e eeuwse vuurtorens werd gietijzer als bouw materiaal ingewisseld voor metselwerk of het innovatieve gewapend beton, omdat het verhoudingsgewijs lage bouwgewicht niet opwoog tegen de nadelen, zoals de inflexibiliteit. De laatste architect die een reeks vuurtorens ontwierp was G. Friedhoff, die na de oorlog een aantal vuurtorens met een kenmerkende vierkante plattegrond en een gemetselde schacht voorzien van betonnen banden ontwierp.

Thans bestaan er nog 45 vuurtorens in Nederland, waarvan er negen uit gietijzeren cassetten zijn opgebouwd, te weten:

- Breskens (1867)
- Scheveningen (1875)
- Westkapelle Laag (1876)
- Kijkduin (1878)
- IJmuiden Hoog (1878)
- IJmuiden Laag (1878)
- Ameland (1881)
- Hoek van Holland Hoog (1894)
- Hoek van Holland Laag (1899)

Een inventarisatie van bewaard gebleven gietijzeren vuurtorens in voormalig Nederlands-Indië is op dit moment nog gaande.

Nevenfuncties

Vanwege hun hoogte en positie werden vuurtorens van oudsher ook voor andere doeleinden gebruikt. Zo vormden ze vaak uitkijkposten voor de kustwacht, van waaraf de activiteiten op zee werden gemonitord en eventueel reddingsdiensten werden ingeseind. Ook het weer werd er in de bijgehouden en doorgespeeld aan het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, van waaruit weersberichten en stormwaarschuwingen konden worden uitgegeven. Vanaf de jaren '20 werden er vuurtorens verbouwd tot bakens voor de luchtvaart. Later in de 20^e eeuw werd de hoogte benut voor de plaatsing van radio- en tv-antennes. Tevens werden ze uitgerust met radarinstallaties. Moderne plaatsbepalings- en communicatieapparatuur als GPS hebben tegenwoordig de geleidende taak van het licht vrijwel geheel overgenomen.

Bijgebouwen

Vuurtorens stonden doorgaans niet op zichzelf. Tot aan de elektrificatie en automatisering van de lampen en het mechaniek betekende het waarborgen van het functioneren van de vuurtoren dat deze voortdurend bemand of meermaals per etmaal bezocht diende te worden door het dienstdoend personeel. Vaak bevonden de vuurtorens zich (ver) buiten de bebouwde kom, waardoor er op het terrein van veel vuurtorens dienstwoningen voor lichtwachters en opzichters te vinden waren. Tuinen op het terrein droegen bij aan de besteding van vrije tijd en het zelfvoorzienend zijn van het complex. Door de automatisering en de invoering van back-upsystemen verviel de noodzaak om de vuurtorens te bemannen en verdween het gebruik van de dienstwoningen, die daarna gesloopt, verkocht of voor andere doeleinden gebruikt werden.

De Zeeuwse kust en Westkapelle

De vuurtoren “Westkapelle Laag” staat in Westkapelle, op de meest westelijke punt van Walcheren. Het bouwwerk bevindt zich langs de Noordzeekust, tussen de monding van de Westerschelde en de Oosterschelde en is van oudsher een drukbevaren punt.

De kust van Walcheren en het scheepvaartverkeer

Zeeland staat bekend om de eeuwige strijd tegen het water en tegelijkertijd de samenwerking die het met het water aangaat. Walcheren was in het Zeeland van rond het begin van de jaartelling een eiland. In de Romeinse tijd was het al bewoond en herbergde het een handelsplaats, die een belangrijke schakel in het scheepvaartverkeer tussen het Rijngebied en het huidige Groot-Brittannië vormde. De naam van de handelsplaats was Walachria of Walichrum en wordt als oorsprong van de naam Walcheren gezien.

Grote delen van het huidige Zeeland waren lang kwetsbaar voor overstromingen en de werking van het getij en werden daarom lang niet of nauwelijks bewoond. Vanaf de 11^e eeuw begon men met het indijken van gebieden, waarvan de grond daarna geschikt werd voor bewoning, zoutwinning of landbouw. Vooral voor dit laatste bleek het land zeer geschikt, doordat de jarenlang aangespoelde zeeklei het land vruchtbaar had gemaakt. De toenemende veiligheid en welvaart in het gebied deed het inwoneraantal snel stijgen, waardoor er nieuwe dorpen en stadjes ontstonden. De onmiddellijke nabijheid van de zee had tevens het voordeel dat het gebied goed bereikbaar was en daardoor als uitvalsbasis voor handelsmissies en militaire campagnes kon dienen. Plaatsen als Middelburg, Domburg, Vlissingen, Veere en Westkapelle groeiden snel en verkregen in de loop van de 13^e en 14^e eeuw stadsrechten. Ondanks diverse stormvloed en het geweld van de Tachtigjarige Oorlog bleef het eiland welvarend en invloedrijk. Middelburg groeide uit tot een grote haven- en handelsstad en werd op dat gebied gedurende de 16^e en 17^e eeuw als de tweede stad van het land beschouwd. Ook Vlissingen werd een belangrijke handelsplaats en Veere een van de belangrijkste thuishavens voor de oorlogsvloot.

In de 18^e eeuw leed Walcheren onder een economische recessie en nam de welvaart snel af. In de Franse Tijd werd de scheepvaart op de Westerschelde stilgelegd, wat een grote financiële klap betekende en de Zeeuwse steden liet verpauperen. De industrialisering in de 19^e eeuw zorgde voor nieuwe bronnen van inkomsten. Met name de aanleg van de spoorlijn Roosendaal-Vlissingen droeg daar sterk aan bij, doordat Zuid-Beveland en Walcheren daarmee ook vanaf het land op een snelle wijze ontsloten werden. Door de aanleg van de voor de spoorlijn benodigde Sloedam was Walcheren in 1871 tevens voor het eerst fysiek met het vaste land verbonden.

Walcheren werd tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar getroffen. Het begon met de inval van het Duitse leger in de meidagen van de 1940, waarbij Middelburg nog na de capitulatie door terugtrekkende Franse troepen, die de Nederlanders te hulp waren geschoten, werd beschoten en daarbij zwaar werd beschadigd. De Duitse bezetter zag Walcheren als een belangrijk punt in de Atlantikwall en liet het gebied fortificeren, ten koste van de burgerlijke bebouwing langs de kustlijn. De geallieerde troepen kozen er in 1944 voor om voorafgaand aan de aanval de Duitse posities te verzwakken door het gebied te inunderen. Op diverse plaatsen werden dijken gebombardeerd om het water het land in te laten stromen, wat tot zeer veel schade en leed leidde.

Bij de Watersnoodramp van 1953 werden grote delen van het gebied nogmaals door overstromingen getroffen. In het kader van de Deltawerken werd het Veerse Gat in 1961 door een dam van de zee afgesloten en getransformeerd tot een meer. De noordzijde van Walcheren werd daardoor grotendeels tegen de zee beschermd, maar was tevens haar connectie met de zee kwijt. De west- en zuidzijde van Walcheren bleven wel in contact met de zee staan omdat de Westerschelde als hoofdtoegang tot de haven van Antwerpen open moest blijven. Om Walcheren ook hier tegen de zee te beschermen werden de dijken opgehoogd tot Deltahoogte.

De scheepvaart om het voormalige eiland Walcheren bestaat thans voornamelijk uit passerende schepen, onder andere van en naar de Antwerpse haven en Terneuzen / Gent. Daarnaast zijn er in Vlissingen en in het Sloegebied havens en het is er in het gebied veel pleziervaart.

Westkapelle

De oorsprong van Westkapelle ligt vermoedelijk in de 9^e eeuw, waarschijnlijk toen Vikingen er de monding van een kreek gebruikten als uitvalsbasis voor lokale rooftochten. De plaats lag vlakbij de locatie van de Romeinse handelsplaats Walachria of Walichrum. Nadat de Vikingen het gebied verlaten hadden, kon Westkapelle zich in de 11^e en 12^e eeuw ontwikkelen tot een vissers- en handelsplaats. In 1223 verkreeg het stadsrechten, die in 1276 nog eens werden uitgebreid. Westkapelle was inmiddels een welvarende, invloedrijke plaats geworden waarvan de inwoners leefden van de haringvangst en de overzeese handel.

Gedurende de 14^e en 15^e eeuw kreeg Westkapelle sterk te lijden onder een reeks van stormvloed, die de duinen beschadigden en de landingsplaats onbruikbaar maakten. Omstreeks het midden van de 15^e eeuw werd begonnen aan de aanleg van de Westkapelse Zeedijk, maar de scheepvaart had zich inmiddels naar de beter beschutte havens van onder andere Vlissingen en Veere verplaatst. Ook kreeg Westkapelle te maken met gewelddadigheden, zoals de plundering van de stad door troepen uit Sluis in 1491 en de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog.

In de 17^e eeuw ging het economisch beter met Westkapelle. Vanwege de vele dijkwerkzaamheden in de regio stapten veel vissers en andere aan de visserij verbonden inwoners over naar het vak van dijkwerker. Met de aanleg van stevigere dijken nam het herstel- en onderhoudswerk af, waardoor ook het werk voor de inwoners van Westkapelle terugliep. In tegenstelling tot veel andere Zeeuwse dorpen was er in Westkapelle weinig agrarische activiteit of andere nering waarop men kon terugvallen, waardoor de stad verarmde.

Het geweld van de meidagen van 1940 was Westkapelle grotendeels voorbij gegaan, maar het dorp kreeg in latere oorlogsjaren te maken met zware ontberingen. Vanaf 1942 werd Westkapelle omgebouwd tot vesting, waarvoor gebouwen werden geconfisqueerd of afgebroken. Om Walcheren te inunderen werd de dijk bij Westkapelle op 3 oktober 1944 gebombardeerd, waarbij 80 procent van de gebouwen in Westkapelle werd verwoest en 152 inwoners om het leven kwamen.

Na de oorlog volgde de wederopbouw van Westkapelle. De herstelde dijk hield het tijdens de Watersnoodramp van 1953, maar raakte sterk beschadigd. Tussen 1986 en 1988 werd de dijk in het kader van de deltawerken op deltahoogte gebracht, waarbij enkele tientallen huizen moesten worden afgebroken.

Thans is Westkapelle onderdeel van de gemeente Veere en vormt toerisme de hoofdnering van de inwoners.

De scheepsnavigatie langs de kust van Westkapelle

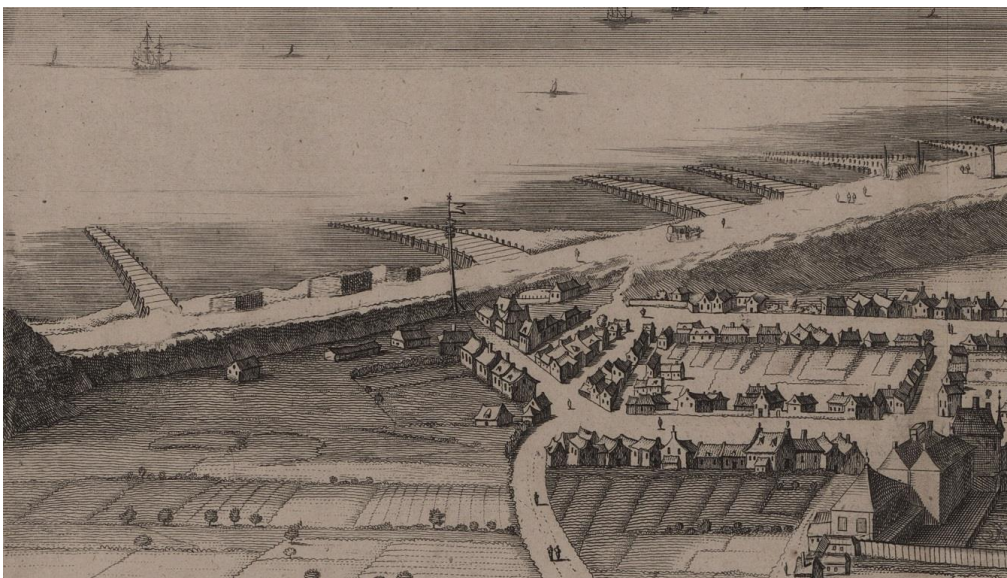
De zee voor Westkapelle bevindt zich tussen de Westerschelde en de Oosterschelde en is van oudsher druk bevaren. De kerktoren van het stadje functioneerde overdag als herkenningspunt en in 1370 werd opdracht gegeven om op het duin een vuurbaak te bouwen, waarop het scheepvaartverkeer ook 's nachts kon navigeren. Afbeeldingen laten zien dat er op enig moment ook een houten baak bij het dorp moet hebben gestaan. In het kader van het verbeteringsplan voor de kustverlichting uit het begin van de 19^e eeuw nam het departement van Marine -verantwoordelijk voor de kustverlichting- de toren van de voormalige Sint-Willibrorduskerk van de gemeente over en plaatste er in 1818 een vuurtoren op. De uit 1470 daterende kerk was tijdens de Tachtigjarige Oorlog sterk beschadigd geweest en de toren was reeds in de Franse Tijd gevorderd en ontdaan

van haar spits om er een semafoor te kunnen plaatsen. Sinds een brand in de kerk in 1831 staat alleen de toren nog overeind.

In 1876 kwam er op het Noorderhoofd een tweede vuurtoren gereed. Samen met de bestaande vuurtoren vormde deze een lichtlijn; wanneer uit het noorden varende schippers de twee lichten op één lijn zagen, was dat een indicatie dat ze de juiste koers aanhielden om veilig via het Oostgat richting de Westerschelde te varen. Vanwege de samenwerking kregen de vuurtorens ook wel de aanduiding Westkapelle Hoog en Westkapelle Laag. Plaatselijk sprak men echter over de stenen en de ijzeren vuurtoren. De vuurtorens langs de zuidkust van Walcheren en de noordkust van Zeeuws-Vlaanderen geleidden de schepen vervolgens verder de monding van de Westerschelde op.

Westkapelle rond het midden van de 17^e eeuw, met links bij het strand een houten baak. Rechts is de zwaar beschadigde Sint Willibrorduskerk te zien. (collectie Stichting Cultuurbewoud Westkapelle)

Het strand van Westkapelle circa 1696, met in het midden de houten baak. (collectie Zeeuws Archief)

Aan het einde van de 19^e eeuw werd er bij de vuurtoren “Westkapelle Laag” een post voor de Kustwacht gebouwd. De post heeft bijna een eeuw gefunctioneerd en de lichtlijn is nog steeds actief. Met de opkomst van moderne communicatie- en plaatsbepalingstechnologie in het laatste kwart van de 20^e eeuw nam het belang van de lokale kustverlichting en -monitoring af. In de huidige situatie wordt het scheepvaartverkeer gemonitord door het Schelde Coördinatie Centrum in Vlissingen.

De bouwgeschiedenis van vuurtoren “Westkapelle Laag”

Over de bouw van de vuurtoren “Westkapelle Laag” alsmede de aanpassingen die er in de loop van de tijd zijn gedaan, is relatief veel archiefmateriaal beschikbaar in de vorm van foto's, beschrijvingen en tekeningen. Aan de hand van dit archiefmateriaal is een goed beeld van de ontwikkeling van de vuurtoren te verkrijgen.

1875-1876: de bouw van de gietijzeren vuurtoren “Westkapelle Laag”

De bouw van een tweede vuurtoren in Westkapelle kwam voort uit de afspraken die tijdens de Belgische afscheiding van Nederland tussen de twee landen in 1839 waren gemaakt. In het Scheldetractaat uit 1843 stond onder andere vastgelegd dat de Westerschelde -cruciaal voor de ontsluiting van de Antwerpse haven- onbelemmerd bevaarbaar moest blijven. Nederland werd verantwoordelijk voor de plaatsing en het beheer van de bebakening en kustverlichting en de kosten daarvoor werden gedragen door België. België betaalde daarnaast ook tol voor het gebruik van de vaarroute, een recht dat in 1863 werd afgekocht. De afkoop leidde tot een grote toename van scheepvaartverkeer op de Westerschelde -met name in de nacht-, waardoor een uitbreiding en verbetering van de bestaande kustverlichting nodig was. Tussen 1866 en 1878 werden er in de regio niet minder dan 35 nieuwe lichten gebouwd, waaronder “Westkapelle Laag”.

Westkapelle op een kaart uit circa 1880, bij de pijl staan de posities van de ver buiten het dorp gelegen vuurtoren en de bijbehorende dienstwoningen gemarkeerd. (www.topotijdreis.nl)

Zoals genoemd zou de nieuwe vuurtoren samen met de bestaande een lichtlijn gaan vormen, waarop van en naar de monding van de Westerschelde varende schippers zich konden oriënteren. De vuurtoren werd op het Noorderhoofd gesitueerd; daar waar de Zeedijk in zuidelijke richting afbuigt. Op de kaart van circa 1880 is te zien hoe ver de vuurtoren van het dorp verwijderd stond. Iets voorbij de vuurtoren was er daarom langs de binnenzijde van de dijk een dienstwoning voor de lichtwachter gesitueerd.

Het bestek voor de vuurtoren werd in 1875 opgesteld door de vaste bouwkundige van het Loodswezen Quirinus Harder en bestaat uit twee delen. Het eerste deel beschrijft de aanleg van de fundering van de vuurtoren en de bouw van twee dienstwoningen: één bij de vuurtoren en de ander op het duin bij Domburg. Een transcriptie van de bestektekst en een kopie van de tekening zijn bij de Nederlandse Vuurtoren Vereniging (collectie Henk Huis) aanwezig. Van het tweede deel zijn exemplaren bij het Nationaal Archief en het Zeeuws Archief bekend. Dit deel behelst de bouw van de vuurtoren zelf. In deze archieven en in die van Rijkswaterstaat zijn ook de bij het bestek behorende tekeningen beschikbaar. Van de lichtinstallatie zijn geen bestekken of tekeningen gevonden.

De vuurtoren kreeg volgens het bestek een gemetselde fundering op een laag van in hardsteen uitgevoerde funderingsplaten. Op het metselwerk werd een ring van hardstenen blokken geplaatst, waarop de schacht kwam te rusten. De fundering werd volgens een andere bron in beton uitgevoerd, waarin de tekst *“Eerste steen gelegd door M.M. van Hoff, Burgemeester van Westkapelle, 18 november 1875.”* aangebracht zou zijn.¹ Het is echter waarschijnlijker dat de fundering conform het bestek is uitgevoerd. De bijna twaalf meter hoge schacht van de vuurtoren werd -zoals dat in deze periode gebruikelijk was- opgebouwd uit gietijzeren elementen. Het betrof in halfsteens verband gestapelde plaatvormige gietijzeren cassetten, die aan de binnenzijde rondom van een aangegoten flens waren voorzien. In de flenzen waren gaten uitgespaard waarmee de cassetten met boutverbindingen aan elkaar konden worden bevestigd. Over de vulling van de naden tussen de cassetten zegt het bestek het volgende: *“De naden van den kuipstukken, kozijnen, vloerplaten enz. zullen met ijzercement worden volgezet en gekalfaat...De randen, uitgezonderd den onderste rand, komen op 0.005 uit de kanten der kuipstukken, tot het verkrijgen van een cementnaad, die niet dieper mag zijn dan de breedte der randen, zullende de naden aan den buitenkant digt moeten staan”*. Ijzercement is een kalkcement waaraan een poeder van ijzervijlsel, zwavelbloemenpoeder en ammoniumchloride (ook bekend als sal-ammoniac of salmiak) werd toegevoegd.² Kalfaten -ook wel kalefateren of breeuwen- is het aanbrengen van een geteerd koord en wordt ook toegepast bij het waterdicht maken van bijvoorbeeld houten scheepsrompen en sluisdeuren. Een aantal rijen cassetten werd aan de buitenzijde voorzien van ogen, waaraan een steiger kon worden vastgemaakt. De vuurtoren kreeg als eerste gietijzeren vuurtoren in Nederland een schacht in de vorm van een afgeknotte kegel met een rond grondvlak. Eerdere gietijzeren vuurtorens hadden de vorm van een afgeknotte piramide met een veelhoekig grondvlak, wat de fabricage van de cassetten eenvoudiger maakte. Wat de exacte reden is dat men in Westkapelle overging op een kegelvormige schacht is niet bekend. De schacht werd door eveneens uit gietijzeren cassetten bestaande vloeren opgedeeld in vier bouwlagen. De begane grondvloer kreeg volgens bestek tegels van Escauzijnsche steen (Belgisch hardsteen). De verdiepingen werden toegankelijk gemaakt met gietijzeren trappen. De toegang tot de vuurtoren werd gevormd door een gietijzeren kozijn met een bovenlicht en een dubbele deur. Op de verdiepingen waren steeds twee gietijzeren raamkozijnen aanwezig, ieder voorzien van een naar boven draaibaar raam.

Het lichthuis daarbovenop kreeg de vorm van een cilinder, afgedekt met een koepelvormig dak. De gevels waren vlak en aan de zeezijde was er een pui, die circa de halve omtrek van het lichthuis breed was. Om het lichthuis werd een gaanderij gesitueerd, die bereikbaar werd gemaakt door middel van een tochtportaal in de uitbouw aan de dichte zijde van het lichthuis. De gaanderij kreeg een vloer van gietijzeren platen op consoles. Rondom was het voorzien van een geornamenteerde gietijzeren balustrade. De koepel werd gevormd door smeedijzeren schenkels waarover koperen beplating werd aangebracht, bekroond met een walmbol en een windvaan. De walmbol zorgde samen met een aantal ventilatieopeningen in de gevel van het lichthuis voor de ventilatie. In het midden van het lichthuis kwam een gietijzeren sokkel voor het lichttoestel te staan.

¹ Het lage licht van Westkapelle

² Historisch Hoogovens, twaalfde jaargang, nummer 27

De twee dienstwoningen waren vrijwel identiek en eenvoudig van opzet. Ze bestonden uit een hoofdvolume met een rechthoekig grondvlak en telden één bouwlaag onder een zolder en een zadeldak. Bij beide kopgevels was er een uitbouw. De woningen waren ingedeeld met een hal, een woonvertrek, een slaapvertrek, twee bedsteden en washok met kookplaats en privaat. Een deel van de woningen was onderkelderd. De linker uitbouw was alleen van buitenaf toegankelijk en diende als magazijn.

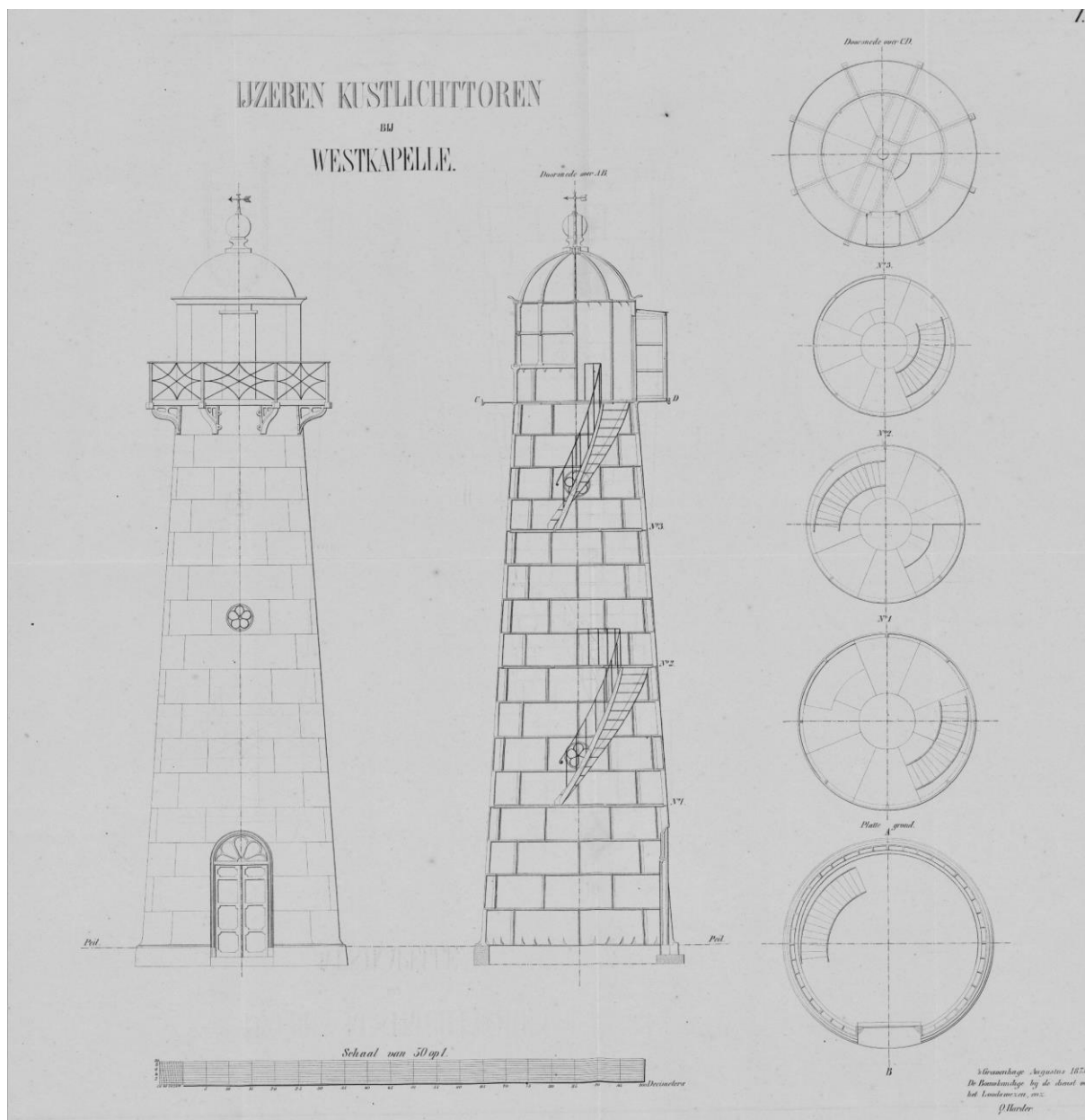
De aanbesteding van het eerste bestek -de fundering van de vuurtoren en de dienstwoningen- werd gehouden op 3 juli 1875, op 23 augustus van dat jaar gevolgd door de aanbesteding van het tweede bestek -de vuurtoren zelf-. De aanbesteding van dit laatste bestek werd gewonnen door de Deventer ijzergieterij Nering Bögel.

Voor de uitvoering van de twee dienstwoningen stond zes maanden, voor de fundering van de vuurtoren drie maanden. Voor de uitvoering van het tweede bestek stond acht maanden gerekend, waarbij de bouw na zes maanden al zodanig gevorderd moest zijn dat de lichtinstallatie ontstoken en bediend kon worden.

Op 10 juli 1876 werd de vuurtoren in gebruik genomen. Een bericht in de Nederlandsche Staatscourant van 28 juni 1876 gericht aan alle zeevarenden geeft een omschrijving van de vuurtoren, het licht en haar positie in de lokale kustverlichting:

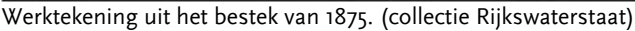
"...een stilstaand lenticulair licht van de 3de grootte, wit van kleur, in een ijzeren toren op den zeedijk van West-Kapelle, in het N.8°W. en op een afstand van 1400 Meters van den grooten kustlichttoren van West-Kapelle, vormende daarmede eene geleidelijn door den ingang van het Oostgat en verder langs het diepste gedeelte tusschen de beide Steenbanken. Het licht staat 18 meters boven gewoon hoogwater, verlicht den horizon van het N. ten O. door het Noord en West tot Z.W. t. Z. en is zichtbaar tot op een afstand van 3 Duitsche mijlen. (...) Van uit zee komende houdt men de twee lichten van West-Kapelle in elkander en zal men op dien koers, dwars van de roode uiterton gekomen zijnde, het roode licht van Domburg beginnen te zien, welk licht van rood in wit overgaande, het tijdstip aangeeft, dat men den dijk van West-Kapelle tot op ongeveer 2500 Meters is genaderd en alzoo langs dien dijk heen koersende, de geleidelichten van de Kaapduinen moet gaan opzoeken.

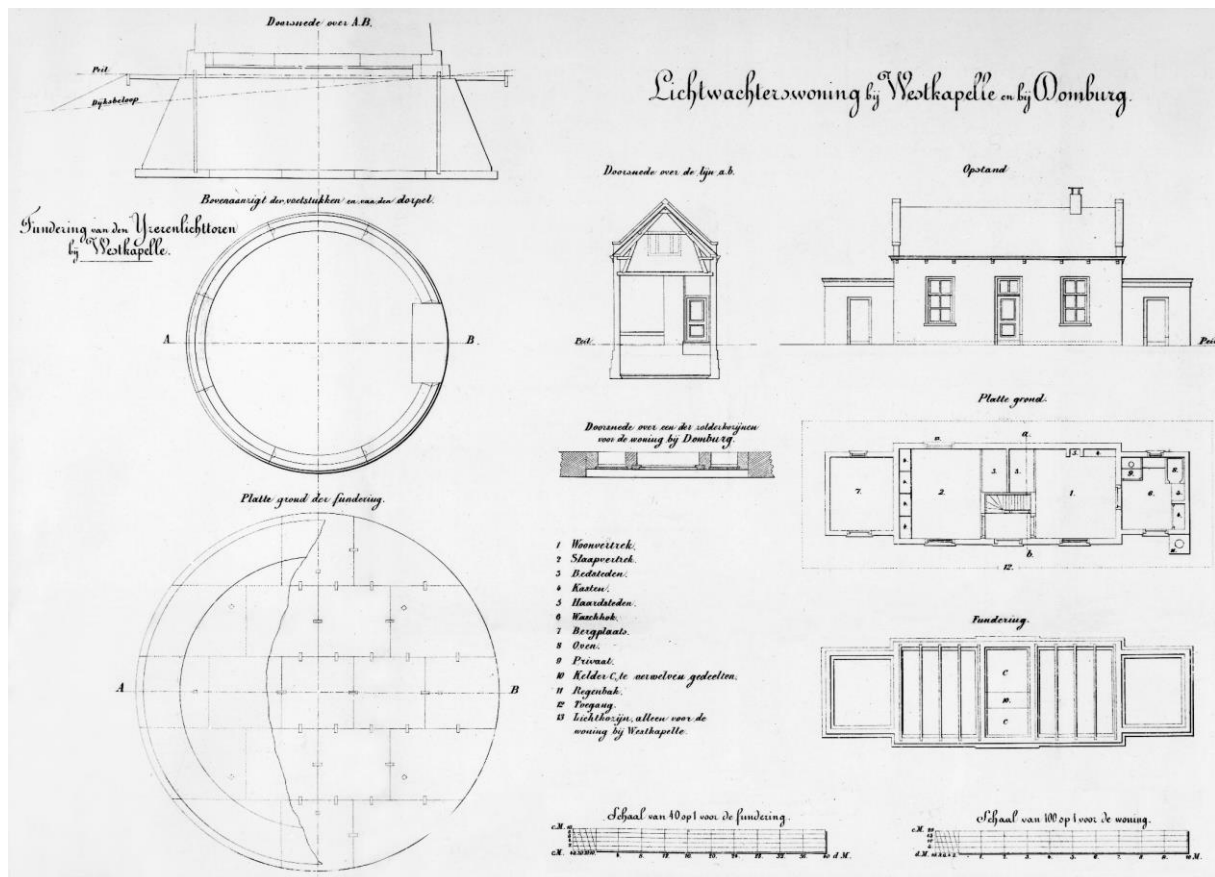
Op laatstgemelde geleidelijn van binnen komende, zal het zichtbaar worden van het licht op den zeedijk van West-Kapelle, het tijdstip aangeven, waarop men tot dwars van de witte ton bij het Zuiderhoofd is gekomen en alzoo van koers moet veranderen om naar zee te gaan..."

Tekening met een aanzicht, een doorsnede en de plattegronden uit het bestek van 1875. (collectie Zeeuws Archief)

II.

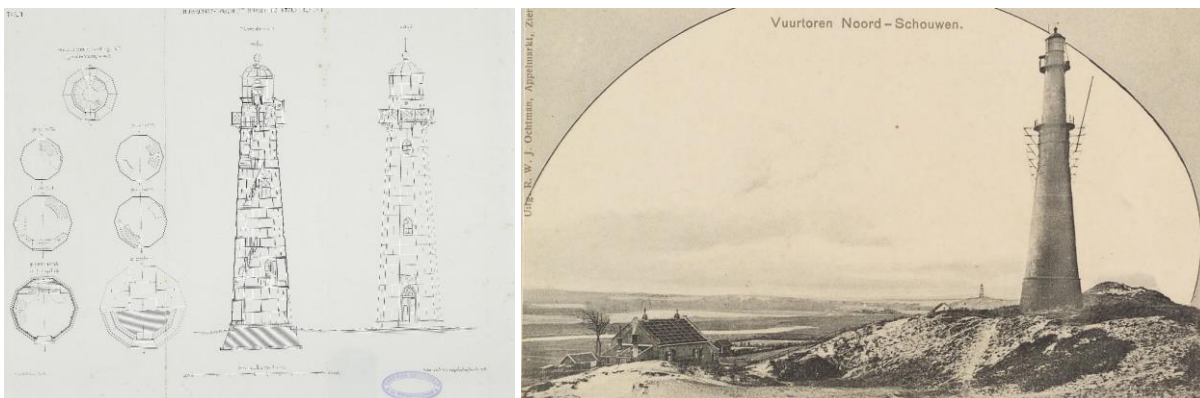

Tekening betreffende de fundering van de vuurtoren en de opzet van de dienstwoningen uit het bestek van 1875. (collectie Henk Huis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging).

Quirinus Harder

Het ontwerp en het bestek voor de vuurtoren en de dienstwoningen waren opgesteld door Quirinus Harder. Hij werd in 1801 in Rotterdam geboren als zoon van een hofmeester in dienst bij het departement van Marine. Op twaalfjarige leeftijd werd hij sjouwer op de Rijkswerf te Vlissingen. Hij groeide via de functie van klerk uiteindelijk door tot tekenaar eerste klasse, waarin hij door zijn vaardigheid met ijzer in zijn scheepsontwerpen opviel. Ondanks het feit dat hij nooit een bouwkundige opleiding genoten had, werd hij in 1854 bouwkundige bij het Loodswezen, waarvoor hij naar Den Haag verhuisde. In deze periode nam hij onder meer de verantwoordelijkheid voor het beheer en de uitbreiding van het vuurtorenbestand over van zijn voorganger Leendert Valk. Hij profileerde zich al snel door te bouwen met het innovatieve bouw materiaal gietijzer. Vermoedelijk leerde hij het materiaal kennen in Engeland, waar het al in de bouw van vuurtorens toegepast werd. Hij bezocht daar onder andere de Engelse firma Chance Brothers in Birmingham, die toentertijd veel lichtinstallaties voor het Loodswezen leverde. De eerste vuurtorens die naar ontwerp van Harder in gietijzer waren uitgevoerd, waren de Lage vuurtoren van Noord-Schouwen in Renesse en de opbouw van de bestaande Hoge vuurtoren van Noord-Schouwen in Noordwelle, beide in 1856 opgeleverd. Uiteindelijk ontwierp hij gedurende zijn loopbaan tien vuurtorens bestemd voor de Nederlandse kust en zestien voor Nederlands-Indië. Harder overleed in 1880 op 79-jarige leeftijd in Vlissingen. Hij werd opgevolgd door zijn voormalige assistent A.C. van der Loo.

Links: ontwerp voor de Lage vuurtoren van Noord-Schouwen bij Renesse uit 1856. (collectie Zeeuws Archief)
 Rechts: de in 1856 verhoogde Hoge vuurtoren van Noord-Schouwen bij Noordwelle. (collectie Zeeuws Archief)

Drie vuurtorens naar ontwerp van Quirinus Harder, v.l.n.r.: "Kijkduin", te Huisduinen uit 1878, de vuurtoren van Scheveningen uit 1875 en "Westkapelle Laag" uit 1876. (foto's afkomstig uit de collecties van het Regionaal Archief Alkmaar, het Haags Gemeentearchief en het Polderhuis)

Nering Bögel

De gietijzeren onderdelen van de vuurtoren werden gefabriceerd door de Deventer ijzergieterij Nering Bögel. De oorsprong van het bedrijf ligt in een in 1756 opgerichte ijzermolen. In 1825 kwam het bedrijf -dat inmiddels uit een hoogoven en een gieterij bestond- in handen van H. Nederburg en diens schoonzoon J.L. Nering Bögel, waarna het bedrijf Nederburgh, Nering Bögel en Comp. kwam te heten. In deze periode werd de gieterij gemoderniseerd en het bedrijf uitgebreid met een machinefabriek, waar vanaf de jaren '30 van de 19^e eeuw -de beginperiode van de industrialisatie van Nederland- onder andere stoomketels en stoommachines geproduceerd konden worden. Als een van de eerste bedrijven in Nederland beschikte het bedrijf al in 1831 over een eigen stoommachine, waarmee het bedrijfsproces aanzienlijk werd gemoderniseerd. In 1849 werd het bedrijf eigendom van J.L. Nering Bögel en zijn twee oudste zonen en werd het de firma J.L. Nering Bögel en Co. Nering Bögel groeide uit tot een internationaal leverend bedrijf met een divers assortiment, wat varieerde van brievenbussen tot lantaarnpalen en machines tot grafmonumenten. Ook werden aan de bouwsector producten als gietijzeren constructieonderdelen en sierelementen geleverd. De vervaardiging van onderdelen voor vuurtorens vormt echter wel één van de meest tot de verbeelding sprekende prestaties. Voor zover bekend werkte het bedrijf in het laatste kwart van de 19e eeuw aan de vuurtorens van Westkapelle, Scheveningen, Ouddorp, Edam (Java), Ameland, Mendanau en West-Nangka. In 1932 ging het bedrijf failliet en richtte de voormalig directeur J.A.C.

Nering Bögel in Wassenaar een nieuwe handelsfirma op, die zich specialiseerde in de productie van straatriolering en afdekkers. In 1950 werd het bedrijf verkocht. Het was het in de daaropvolgende periode in handen van verschillende investeerders. In 1955 werd het bedrijf verplaatst naar Weert, waar het zich thans nog altijd actief is als specialist in het fabriceren en leveren van producten voor het aanleggen en beheren van riolen.

Wijzigingen tot de Tweede Wereldoorlog

Over wijzigingen aan de vuurtoren tot het midden van de 20^e eeuw is weinig informatie voorhanden. De beschikbare informatie is beperkt tot enkele beschrijvingen en foto's.

1886: bijbouwen dienstwoningen

In 1883 werd het takenpakket van de lichtwachters uitgebreid. Op 9 juli 1882 verging het marineschip "Adder" voor de kust van Scheveningen, waarbij alle opvarenden om het leven kwamen. Hoewel de ramp zich vlak voor de kust voltrok, had niemand het zien gebeuren en werd het schip pas dagen later als vermist opgegeven, waardoor alle hulp te laat kwam. In de nasleep werd besloten tot oprichting van de Kustwacht voor het beter monitoren van het scheepsverkeer. De lichtwachters op de vuurtorens werden vanaf de zomer van 1883 ook kustwachters en kregen in deze rol de taak om vanaf hun post de zee in de gaten te houden en onregelmatigheden door te geven. Vanaf 1886 werd daartoe het aantal wachters uitgebreid en werd een nieuwe dubbele dienstwoning aan de binnenzijde van de zeedijk gebouwd.

1897-1921: het maken van voorzieningen voor de Kustwacht

In 1897 werd er een seinmast onder de gaanderij gehangen, die voornamelijk gebruikt werd om passerende schepen te waarschuwen voor storm. De inrichting bestond uit een horizontale mast waaraan men seinen kon ophangen. Met takels konden de seinen opgetakeld en neergelaten worden. Omstreeks 1910 werd de mast vervangen door twee los van elkaar gesitueerde stalen liggers die bovenop de gaanderij waren aangebracht.

Het observeren van het scheepvaartverkeer werd in het begin vanaf de gaanderij en het lichthuis gedaan. In 1905 werd er een aparte, op palen staande houten uitkijkpost aan de voet van de vuurtoren gebouwd. Op foto's uit deze periode is ook te zien dat de vuurtoren van een vlaggenmast was voorzien, of deze samenhang met de stormwaarschuwingeninrichting is niet bekend. In 1921 werd de houten uitkijkpost vervangen door een in metselwerk en beton opgetrokken gebouw op dezelfde plek.

Aangezicht van de vuurtoren. De foto's zijn gedateerd op 1890 (links) en omstreeks de vorige eeuwwisseling (rechts), maar gezien de aanwezigheid van de kustwachtpost moeten de foto's na 1905 zijn genomen. De foto's laten ook de seinmast onder de gaanderij zien, wat aantoont dat de foto's niet later dan 1910 kunnen zijn genomen. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

1876-1940: wijzigingen aan de lichtinstallatie

Over wijzigingen aan de lichtinstallatie is weinig bekend. De eerste wijziging stamt waarschijnlijk uit 1907, toen een zogenaamd sectorlicht werd geplaatst. Ter navigatie van de vaarwegen kunnen deze in sectoren opgedeeld zijn, herkenbaar aan een kleur. De sectoren zijn op zeekaarten aangegeven, maar worden vaak ook door middel van boeien en lichten aangeduid. In het lichthuis van de vuurtoren van Westkapelle werd een rode ruit geplaatst; wanneer een schipper zich op één lijn met de lichtbron en de rode ruit bevond was de lichtbundel rood van kleur, waardoor hij wist dat hij zich in de rode sector van de desbetreffende vaarweg bevond.

In 1930 werd de lichtbron geëlektrificeerd.

De vuurtoren en het buitenloopse deel van de Zeedijk in 1911; op deze foto is de nieuwe seinmast bovenop de gaanderijvloer zichtbaar. (collectie Zeeuws Archief)

Links: de vuurtoren in 1922 met de het jaar daarvoor vernieuwde kustwachtpost. Rechts van de vuurtoren ligt spoor voor de aanvoer van materiaal voor het dijkonderhoud. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)
Rechts: de inmiddels omheinde vuurtoren op een foto uit de jaren '30. (collectie Zeeuws Archief)

Links: de zeedijk in 1927, kijkend naar het zuiden. Links de dubbele lichtwachterswoning uit 1886. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

Rechts: de dienstwoningen in 1933, met op de achtergrond de vuurtoren. Het witte gebouw stamt uit de bouwtijd van de vuurtoren, de dubbele woning op de voorgrond uit 1886. (collectie Henk Huis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

Wijzigingen vanaf 1939

Over wijzigingen uit de periode vanaf 1939 is door de aanwezigheid van veel foto's en diverse tekeningen meer informatie beschikbaar.

1939-1952: oorlog en wederopbouw

Vuurtorens vormden vaak objecten van strategische waarde. Naar verluidt werd de vuurtoren in 1939 in het kader van de oorlogsdreiging in camouflagekleuren geschilderd om deze minder herkenbaar in het landschap te laten zijn.³ Tijdens de inval van het Duitse leger in mei 1940 werden veel vuurtorens door de Nederlandse strijdkrachten onklaar gemaakt; of dat ook bij de vuurtoren "Westkapelle Laag" is gebeurd, is niet bekend. Tijdens de oorlogsjaren is de vuurtoren niet in bedrijf geweest. Tijdens de fortificatie van Walcheren in 1942-1943 werd de vuurtoren -in tegenstelling tot veel andere gebouwen- niet afgebroken. Foto's uit deze periode laten zien dat de toren wel door bunkers werd geflankeerd. Ondanks de bombardementen op de zeedijk en de landing van geallieerde troepen in 1944 lijkt de vuurtoren geen grote schade te hebben opgelopen. De oudste dienstwoning raakte wel sterk beschadigd door de inundatie en werd uiteindelijk omstreeks 1954 gesloopt. De andere dienstwoningen werden in 1944 verkocht en kwamen in gebruik als noodwoning voor ontheemden uit Westkapelle.

Zeer waarschijnlijk werd er in 1946 een nieuw optiek geplaatst, hetgeen sterk doet vermoeden dat de oude optiek in de meidagen van 1940 of later in de oorlog is gesneuveld of onklaar gemaakt. De nieuwe optiek betrof een trommellens van de vierde grootte, geleverd door de Franse fabrikant Barbier, Bernard & Turenne. Het lichtkarakter werd veranderd van een vast licht naar een onderbroken licht, waarbij het licht elke tien seconden drie seconden gedoofd werd. Foto's uit die tijd laten zien dat er aan de schacht een lantaarn lijkt te hangen, dat mogelijk een sectorlicht kan zijn. Ook werd de vuurtoren weer rood geschilderd.

De bunkers en veel van de andere restanten van de Duitse verdedigingswerken werden omstreeks 1952 opgeruimd, waardoor de vuurtoren met de kustwachtpost weer op zichzelf kwam te staan.

³ Het lage licht van Westkapelle

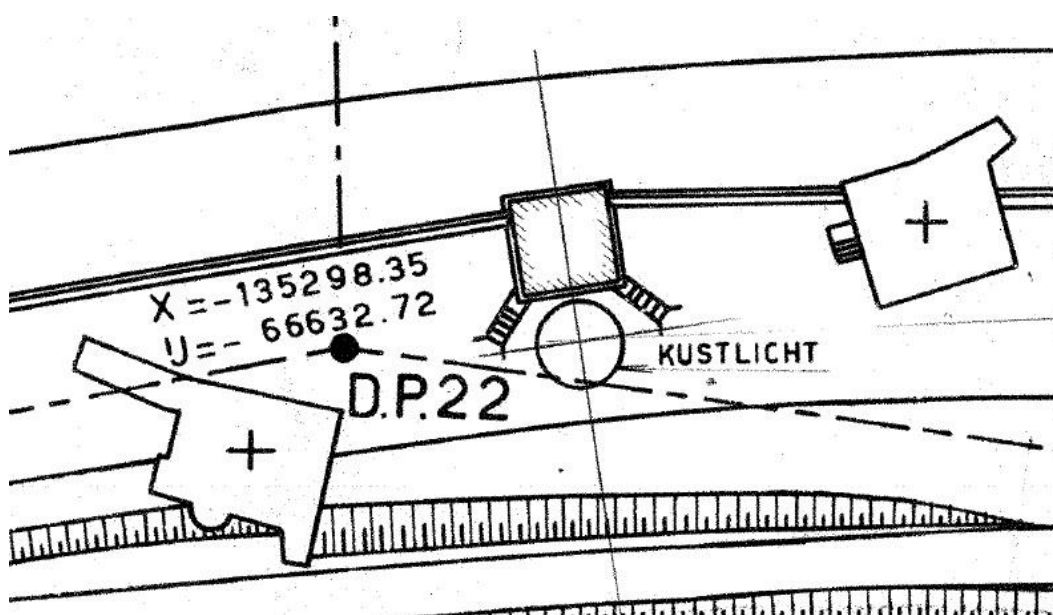

Links: de in camouflagekleuren gestoken vuurtoren in 1939. (collectie Polderhuis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

Rechts: een van de in 1942-1943 gebouwde bunkers op een foto die kort na de oorlog moet zijn gemaakt. De vuurtoren is dan inmiddels weer geschilderd en aan de schacht lijkt een sectorlicht te hangen. (collectie Polderhuis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

De vuurtoren en de bunkers in 1947, respectievelijk 1952. (foto links: collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle, foto rechts: collectie Willem Verhulst, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

Situatietekening uit 1951. (collectie Rijkswaterstaat)

1959-1961: vervangen seinmasten en aanbrengen witte band

Op foto's is te zien dat de seinmasten op de vloer van de gaanderij omstreeks 1959-1961 werden vervangen door een verticale mast naast de uitkijkpost. In diezelfde tijd werd de vuurtorenschacht van een witte band voorzien om de herkenbaarheid te vergroten. Op de foto's valt op dat de lantaarn, die een sectorlicht geweest zou kunnen zijn, op dat moment weer is verwijderd.

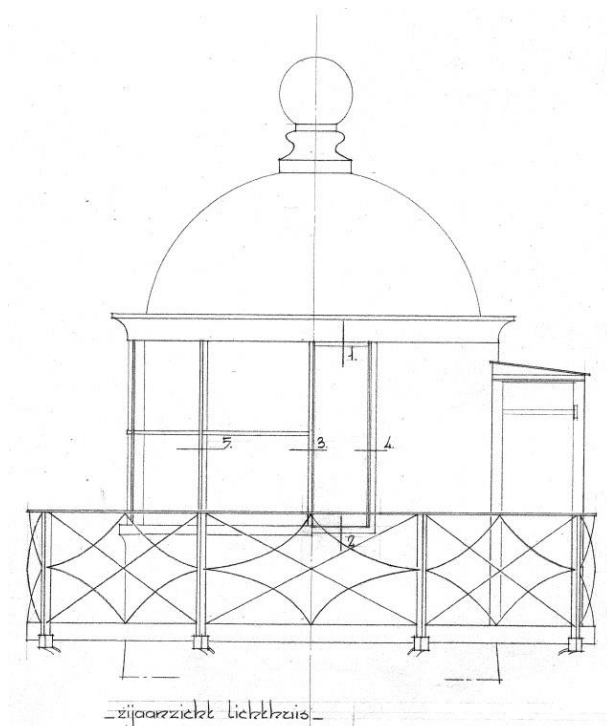
Links: de vuurtoren in 1958, nog met de oude seinmasten en de geheel rode schacht. (collectie Henk Huis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

Rechts: de situatie in 1961, met een nieuwe seinmast en een witte band om de schacht. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

1968-1969: aanbrengen van een groen sectorlicht

Eind jaren '60 werd er een groen sectorlicht in de vuurtoren geïnstalleerd. Dit werd gedaan door een extra raam naast de bestaande pui van het lichthuis toe te voegen en te voorzien van een groene, transparante plaat. Vermoedelijk werd het rode sectorlicht in deze tijd al gevormd door een rode, transparante plaat bij de aangrenzende ruit in de bestaande pui.

In diezelfde periode werden er ook enkele antennes aan de balustrade van de gaanderij bevestigd.

Links: zijaanzicht van het lichthuis met het ontworpen extra raam uit 1968. (collectie Rijkswaterstaat)
 Rechts: het nieuwe raam op een foto uit 1976. (collectie RCE)

De situatie om de vuurtoren in 1970, op de voorgrond nog een restant van een versperring als onderdeel van de Atlantikwall. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

Het exterieur en de begane grond van de vuurtoren in 1976. (collectie RCE)

1974: afbraak van de dienstwoningen uit 1886

Zoals genoemd waren de dienstwoningen uit 1886 sinds 1944 niet meer als zodanig in gebruik. In 1974 werd de pachtovereenkomst beëindigd en werd het gebouw gesloopt.

De afbraak van de voormalige dienstwoningen uit 1886 in 1974. De oorspronkelijke dienstwoning was al omstreeks 1954 gesloopt. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

1982: vuurtoren als monument

In 1979 werd aangekondigd dat bijna alle nog bestaande vuurtorens langs de Noord- en Waddenzee en langs het IJsselmeer op de monumentenlijst zouden worden geplaatst. Ook Westkapelle Laag werd aangewezen. Volgens de redengevende beschrijving vond de inschrijving in het register van rijksmonumenten plaats op 12 mei 1982.

1986-1988: dijkverzwaring

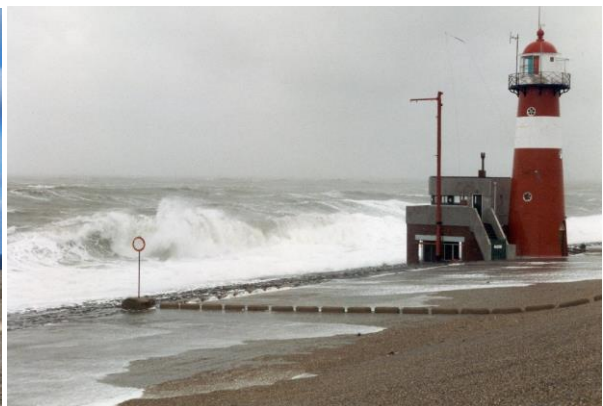
Hoewel de zeedijk het tijdens de Watersnoodramp van 1953 gehouden had, werd in het kader van het Deltaplan besloten de dijk te versterken en te vergroten. De uitvoering ervan vond plaats tussen 1986 en 1988. Omdat de dijk ook werd verbreed, werd in aanloop naar de werkzaamheden diverse bebouwing gesloopt, maar de vuurtoren bleef gehandhaafd.

De vuurtoren nog op het oude dijklichaam, begin jaren '80. (foto links: collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle, foto rechts: collectie Polderhuis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

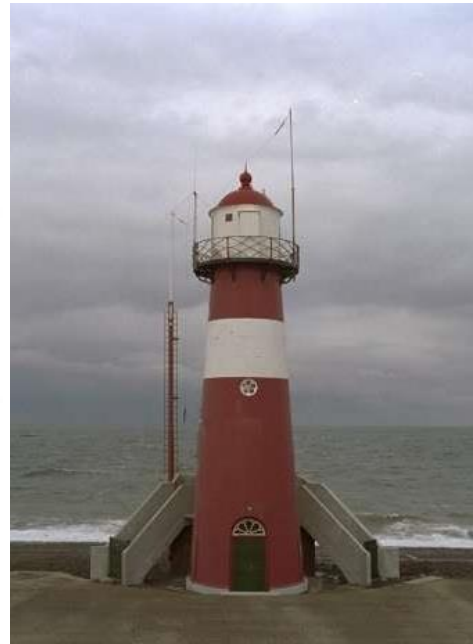
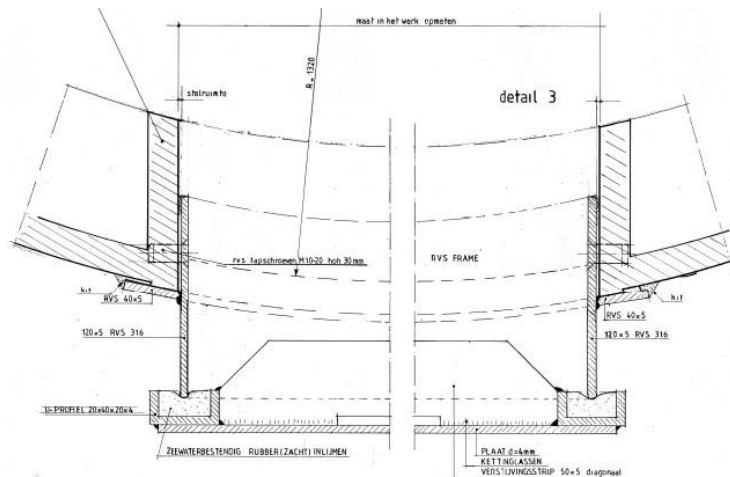
De vuurtoren tijdens de vanaf 1986 tot 1988 uitgevoerde dijkverzwaring. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

De vuurtoren op de vernieuwde dijk, begin jaren '90. (foto links: collectie Bibliotheek Zeeland, foto rechts: collectie Polderhuis, via de Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

1992: vervangen tochtportaal gaanderij

In het archief van Rijkswaterstaat is er een tekening bewaard gebleven betreffende de aanpassing van de toegang tot de gaanderij. Deze was tot dan toe toegankelijk via een tochtportaal, maar omstreeks 1992 werd deze verwijderd en vervangen door een stalen deur.

Links: tekening voor de vervanging van het tochtportaal door een deur uit 1992. (collectie Rijkswaterstaat)

Rechts: de nieuwe deur bij de gaanderij op een foto uit 1994. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

1995: opheffing en sloop van de kustwachtpost

In 1995 werden de werkzaamheden van de Kustwacht verplaatst naar het Schelde Coördinatie Centrum in Vlissingen. De kustwachtpost en de seinmast bij de vuurtoren verloren daarbij hun functie en werden in datzelfde jaar nog gesloopt.

De weer op zichzelf staande vuurtoren in 2001 en tijdens een restauratie in 2005. (collectie Stichting Cultuurbehoud Westkapelle)

Huidige situatie

Door de introductie van moderne communicatie- en plaatsbepalingstechnologie is het belang van de vuurtoren voor de navigatie en monitoring van het scheepvaartverkeer verminderd. Desondanks vormt de toren nog steeds een lichtlijn met de vuurtoren “Westkapelle Hoog” als geleiding voor het scheepvaartverkeer richting de monding van de Westerschelde, een functie die de vuurtoren -met uitzondering van de oorlogsjaren- al sinds zijn ingebruikname in 1876 uitoefent. Daarnaast heeft de lokale culturele organisatie “Het Polderhuis” sinds 2015 een expositie en een museumwinkeltje in de vuurtoren. Sinds 2017 is de vuurtoren op gezette tijden toegankelijk voor publiek.

Rijkswaterstaat is voornemens de vuurtoren in de nabije toekomst te restaureren.

Beschrijving van de bestaande situatie

De vuurtoren “Westkapelle Laag” staat op de Westkappelse Zeedijk, iets ten noorden van Westkapelle. Het is een op zichzelf staand gebouw en bestaat uit een vier bouwlagen tellende schacht met daarbovenop een lichthuis met een gaanderij. De toren staat op een gemetselde fundering op hardstenen funderingsplaten.

De vuurtoren gezien vanuit oostelijke en noordelijke richting.

Exterieur

De schacht heeft de vorm van een afgeknotte kegel en is opgebouwd uit boogvormige gietijzeren cassetten, die onderling met boutverbindingen aan elkaar zijn bevestigd. De buitenzijde is glad, op een aantal rijen gietijzeren steigerogen na. De schacht staat op een plint van geprofileerde hardstenen blokken, die op de gemetselde fundering zijn aangebracht. Aan de oostzijde is de schacht op maaiveldniveau voorzien van een gevelopening met een rondboogvormige beëindiging. De opening is ingevuld met een gietijzeren deurkozijn met eenvoudig lijstwerk en bevat een gietijzeren dubbele deur, een kalf en een bovenlicht met in patroon aangebrachte roeden. De hardstenen plint is ter plaatse van de gevelopening uitgespaard tot een trede. Op elke verdieping van de schacht zijn twee ronde gevelopeningen aanwezig waarin een rond gietijzeren kozijn met een dito naar boven kleppend raam met in patroon aangebrachte roeden is gesitueerd. De twee gevelopeningen bevinden zich steeds tegenover elkaar en zijn per bouwlaag steeds alternerend op de noord-zuid of oost-west as georiënteerd. De schacht wordt beëindigd onder een gaanderij, die op gietijzeren consoles is opgelegd. De gaanderijvloer is verder voorzien van een vloer van stalen traanplaten en een gelaste stalen balustrade.

Het lichthuis heeft een rond grondvlak en rechte, gladde gevels, die beëindigd worden onder het overstek van het koepelvormige dak. De gevels zijn uit gietijzeren elementen samengesteld. Aan de zeezijde (westen) is er een uit messing onderdelen samengestelde pui aanwezig met een rood en een groen (feitelijk blauw) sectorlicht. Aan de oostzijde is er een stalen deur en een klein raampje in

de gevel opgenomen. De koepel bestaat uit geschilderd koperen plaatwerk met bovenop een walmbol.

De vuurtoren gezien vanuit westelijke en zuidelijke richting.

Entree.

Schachtraam.

Lichthuis en gaanderij.

Gaanderij.

Interieur

De vloer op de begane grond is afgewerkt met tegels van Escauzijnse steen. De overige vloeren in de schacht bestaan uit gietijzeren cassetten, die met boutverbindingen aan elkaar en aan de wanden van de schacht en de kuip bevestigd zijn. De trappen zijn uitgevoerd in gietijzer en beschikken over een geornamenteerde leuning.

De begane grond huisvest over een tochtportaal en een winkeltje, ingericht met een balie en een kleine ruimte met ondersteunende functies. De verdiepingen van de schacht zijn in gebruik als expositieruimte en zijn ongedeeld. Het trapgat in het lichthuis is te sluiten met een paneel dat van een raampje is voorzien. Het lichthuis is eveneens ongedeeld en bevat een optiek van de vierde grootte, verlicht door een halogeenlamp. De lichtinstallatie staat op een stalen kast met een deurtje. De koepel wordt gedragen door gietijzeren spanten.

Begane grond.

Eerste verdieping.

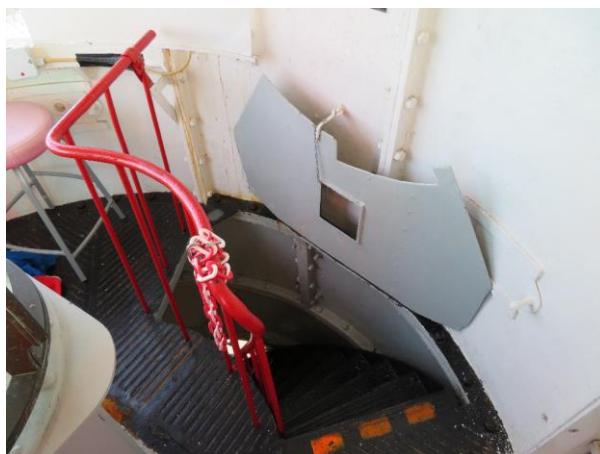

Tweede verdieping.

Derde verdieping.

Interieur lichthuis.

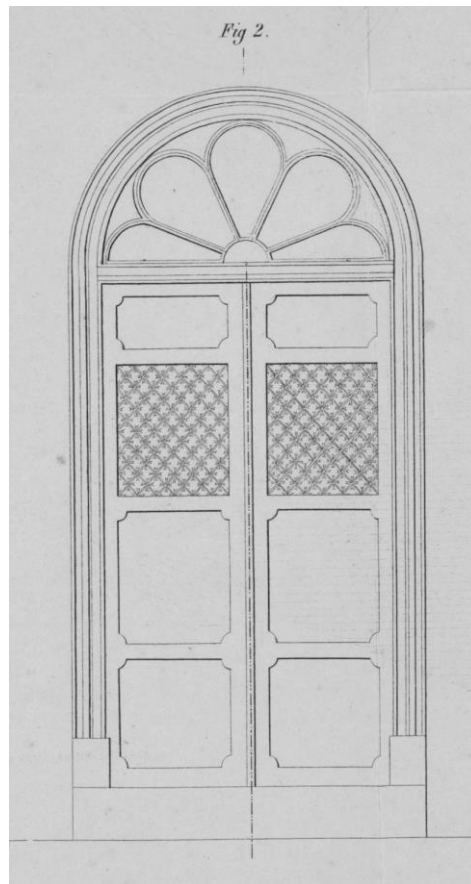
Interieur lichthuis en lichtinstallatie.

Beschrijving van de bouwhistorische sporen

Exterieur

- 1) De dubbele deur van de entree is vrij eenvoudig uitgevoerd en wijkt daarmee af van de stichtingstekening en hoe de deuren bij vergelijkbare vuurtorens er uit zien. De hoeken van de panelen zijn niet van een profilering voorzien, de ramen ontbreken en de binnenzijde is geheel vlak uitgevoerd. Het gegeven dat de gehengen op de deur zijn gelast bevestigt dat de deuren op enig moment zijn vervangen. Waarom en wanneer de oorspronkelijke dubbele deur vervangen is, is niet bekend. Op basis van foto's kan gesteld worden dat dit tussen 1939 en 1976 moet zijn gebeurd.

Aanzicht van de entree op de tekening uit 1875.
(collectie Zeeuws Archief)

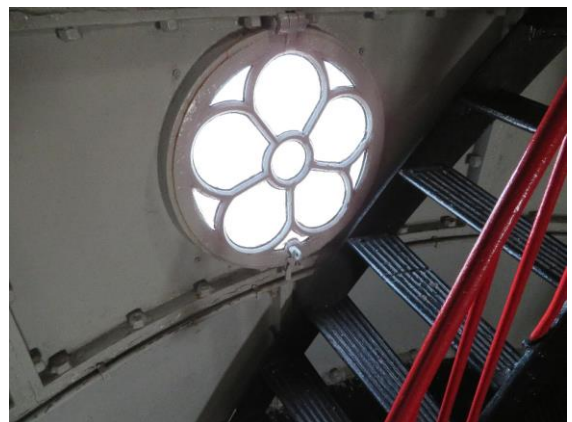

De oorspronkelijke deuren -herkenbaar aan de ramen-
op een foto uit 1939. (collectie Polderhuis, via de
Nederlandse Vuurtoren Vereniging)

- 2) Op de schacht, ter hoogte van de tweede verdiepingvloer zijn drie beugels en een isolator aanwezig. Deze zijn op basis van foto's te dateren op circa het begin van de jaren '90 en maakten waarschijnlijk onderdeel uit van een blikseminstallatie voor de vuurtoren en de seinmast daarnaast.

- 3) De raamkozijnen en ramen in de schacht zijn nog geheel oorspronkelijk.

- 4) Aan het exterieur van de schacht zijn ogen aanwezig. Deze zijn nog uit de bouwtijd en bedoeld voor het verankeren van steigers.

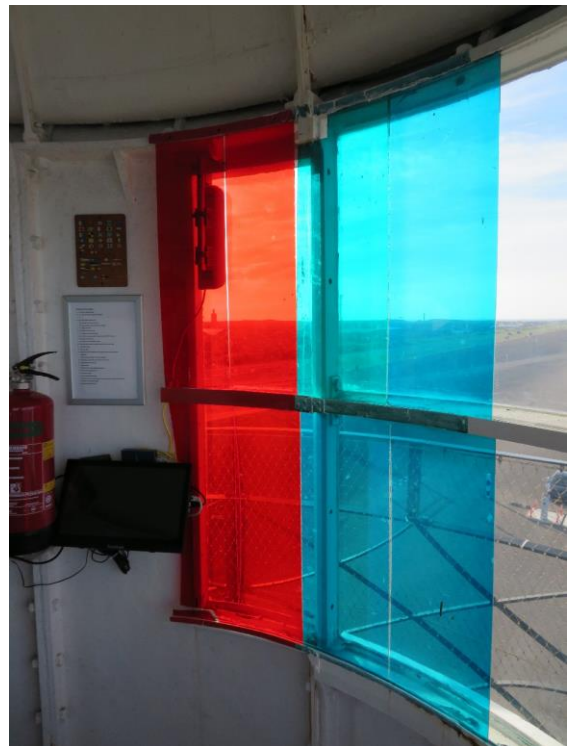
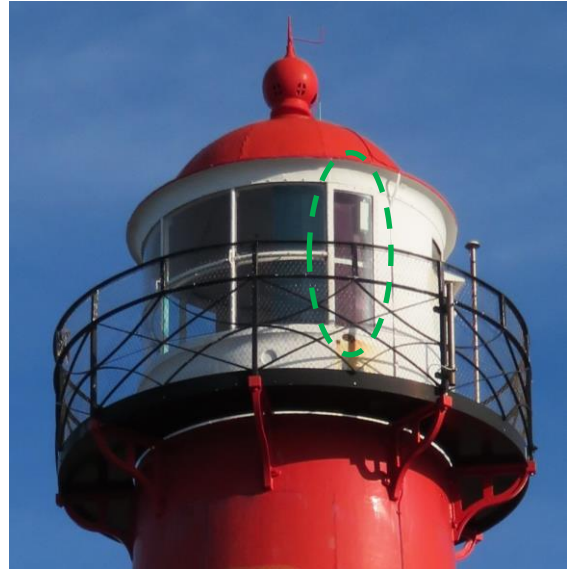
- 5) De gaanderij is grotendeels vernieuwd; de gietijzeren consoles zijn nog oorspronkelijk, maar de gietijzeren vloerdelen zijn vervangen door stalen traanplaten en de gietijzeren balustrade door een stalen, gelast exemplaar. De nieuwe balustrade is tevens hoger dan de oorspronkelijke. Wanneer de vervanging heeft plaatsgevonden is niet bekend, vermoedelijk 2005.

De oorspronkelijke gaanderij en balustrade in 1976.
(collectie RCE)

- 6) Het raam in het lichthuis met het rode sectorlicht is een toevoeging uit 1968-1969, wat duidelijk te herkennen is doordat deze in detaillering afwijkt van de uit de bouwtijd stammende messing pui.

- 7) Naast de deur bij de gaanderij is een vast raam aanwezig. De detaillering doet vermoeden dat het raam uit een relatief recent verleden afkomstig is. Historische foto's laten wel zien dat hier in ieder geval al aan het begin van de 20^e eeuw een raam aanwezig was.

- 8) De toegangsdeur door de gaanderij stamt uit 1992, als vervanging voor het uit de bouwtijd stammende tochtportaal wat hier aanwezig was.

- 9) Op circa kniehoogte is het lichthuis van ventilatieschuiven voorzien, die in combinatie met de walmbol voor de ventilatie van het lichthuis zorgden. Zeker in de begintijd was dit zeer belangrijk, aangezien als lichtbron nog een olielamp werd gebruikt. De schuiven zijn nu niet meer bedienbaar.

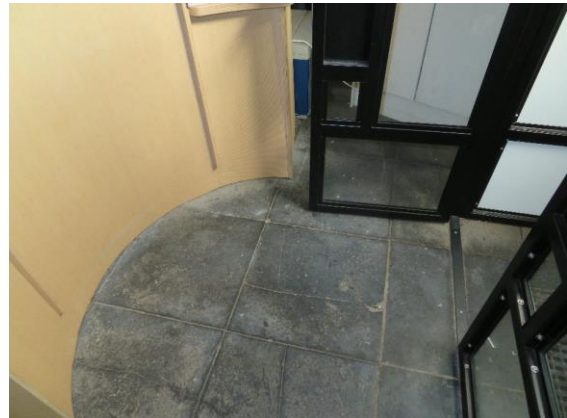

- 10) De walmbol is nog oorspronkelijk. Het vindvaantje is om niet nader bekende redenen in de jaren '90 verwijderd.

Interieur

- 1) De hardstenen vloer op de begane grond is nog uit de bouwtijd.

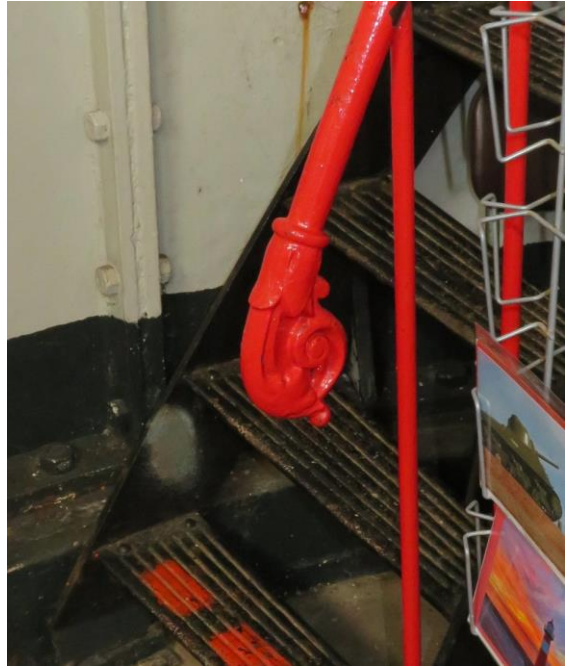

- 2) De inrichting van de begane grond is uit een relatief recent verleden, oorspronkelijk was de begane grond een ongedeelde ruimte.

- 3) De trappen en balustraden in de schacht zijn nog oorspronkelijk.

- 4) De hoofdconstructie van gietijzeren cassetten is nog steeds aanwezig. Zover waarneembaar zijn ook de bouten en de naadvulling (ijzercement en geteerd koord) nog aanwezig.

- 5) Op de tweede verdieping is één van de cassetten aan de interieurzijde beschadigd. Naar verluidt zou het mogelijk een kogelgat uit de Tweede Wereldoorlog kunnen zijn.⁴

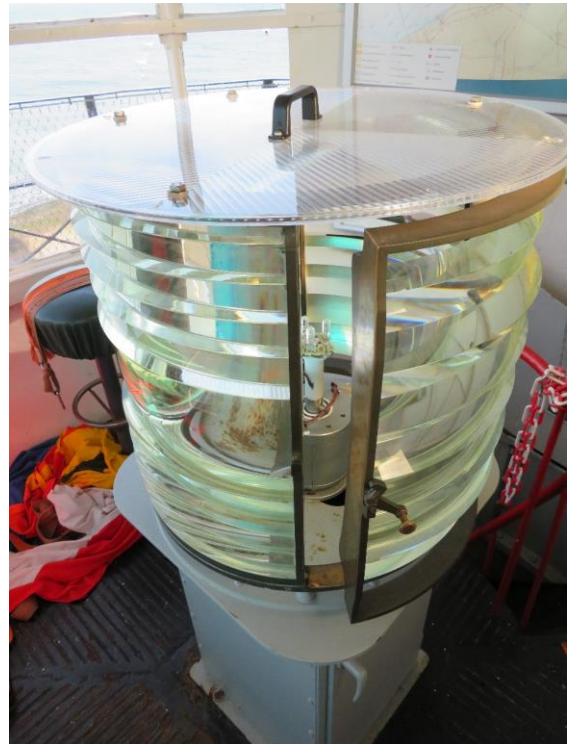
⁴ Mondelinge mededeling [redacted], Rijkswaterstaat

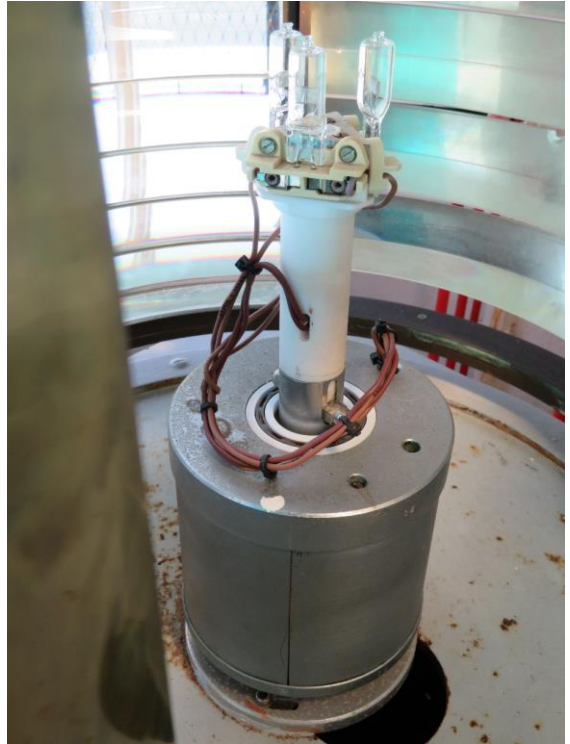
- 6) Het trapgat in het lichthuis kan met een plaat worden afgedekt. De geklonken plaatijzeren afdekking voldoet aan de beschrijving in het bestek (*"Het trapgat in dien vloer wordt gedekt door een luik, van plaatijzer dik 0.003, ingerigt om tegen den wand te kunnen opslaan en van een glasruitje voorzien"*) en zou daarom nog uit de bouwtijd kunnen dateren.

- 7) De huidige optiek is zeer waarschijnlijk in 1946 geplaatst. Het betreft een trommellens van de vierde grootte, geleverd door de Franse fabrikant Barbier, Bérnard & Turenne. De halogeenlamp is van latere datum.

Zeer waarschijnlijk is de kast waarop de optiek staat even oud als de optiek zelf. Volgens het bestek uit 1875 stond de oorspronkelijke optiek op een *"hol gegoten ijzeren kolom"*. Op de vloer in de kast is een cirkelvormige opstand te zien, die waarschijnlijk naar de positie van deze kolom verwijst.

Conclusie bouwgeschiedenis

De vuurtoren “Westkapelle Laag” bevindt zich aan de Noordzeekust van Walcheren, iets ten noorden van het dorp Westkapelle.

De westelijke punt van Walcheren is van oudsher een drukbevaren punt en bevindt zich onder andere langs een belangrijke vaarroute van en naar de Antwerpse haven. Westkapelle vormt al eeuwen een punt waarop passerende schippers kunnen navigeren. Eerst werd de herkenbare kerktoeren als navigatiepunt gebruikt, later werd er een houten baak bij het dorp geplaatst en vanaf 1370 kon men zich in het donker op een vuurbaak oriënteren. In het kader van het verbeterplan voor de Nederlandse kustverlichting uit het begin van de 19^e eeuw werd de kerktoeren van de voormalige Sint-Willibrorduskerk in 1818 verbouwd tot vuurtoren.

De oorsprong van de vuurtoren “Westkapelle Laag” ligt in de afspraken die na de afscheiding van België over het beheer van de vaarroute van en naar de Antwerpse haven zijn gemaakt. Bij deze afspraken werd Nederland verantwoordelijk voor onder andere de bebakening en de kustverlichting, die in deze periode aan verbetering toe was. Tussen 1866 en 1878 werd het aantal lichten in de regio met 35 uitgebreid, waaronder “Westkapelle Laag”.

De vuurtoren “Westkapelle Laag” werd op de zeedijk ten noorden van Westkapelle gebouwd en ging samen met de bestaande vuurtoren een lichtlijn vormen; wanneer uit het noorden varende schippers de twee lichten op één lijn zagen was dat een indicatie dat ze de juiste koers aanhielden om veilig via het Oostgat richting de Westerschelde te varen. Vanwege de samenwerking kregen de vuurtorens de aanduiding Westkapelle Hoog en Westkapelle Laag, plaatselijk sprak men echter over de stenen en de ijzeren vuurtoren. Deze aanduiding verwijst naar de materialisering van de vuurtoren in gietijzer, een gebruikelijk bouw materiaal voor vuurtorens uit de tweede helft van de 19^e eeuw. Het ontwerp werd gemaakt door Quirinus Harder, bouwkundige bij het Loodswezen. De toren vertoont grote gelijkenis met de andere gietijzeren vuurtorens die hij in deze periode ontwierp voor zowel de Nederlandse kust als die in Nederlands-Indië. De gietijzeren onderdelen werden vervaardigd door de Deventer ijzergieterij Nering Bögel.

De toren kreeg een gemetselde fundering op een laag van hardstenen funderingsplaten. Bovenop het metselwerk kwam een ring van hardstenen blokken, waarop de schacht van de vuurtoren kwam te rusten. Zowel de schacht als de verdiepingvloeren werden opgebouwd uit gietijzeren cassetten, die met boutverbindingen aan elkaar werden bevestigd. Westkapelle Laag was de eerste vuurtoren in Nederland waarbij boogvormige cassetten werd toegepast, zodat de schacht een zuiver rond grondvlak en de vorm van een afgeknotte kegel kreeg. Voorheen waren de cassetten recht uitgevoerd, waardoor het grondvlak een veelhoek was en de schacht de vorm van een afgeknotte veelhoekige piramide had. In de schacht werden vier bouwlagen aangebracht, die door geornamenteerde gietijzeren trappen met elkaar werden verbonden. De gevelinvullingen werden eveneens in gietijzer uitgevoerd. Bovenop de schacht stond het cilindervormige lichthuis met daaromheen een gaanderij, van waaraf de omgeving kon worden geobserveerd. Het lichthuis werd bekroond met een koperen, koepelvormig dak met daarbovenop een walmbol en een windvaan. De lichtinstallatie bestond uit een op een zuil geplaatste olielamp en een optiek met een trommellens, waarmee een constant wit licht werd gecreëerd. Om de vuurtoren zelfstandig te laten opereren werd er binnendijs ook een dienstgebouw met een lichtwachterswoning en een magazijn gebouwd. Op 10 juli 1876 werd het licht ontstoken.

Tot de Tweede Wereldoorlog is het vuurtorencomplex meermaals gewijzigd. Hiervan is weinig tot geen informatie bewaard, maar op basis van foto's en beschrijvingen is een globaal overzicht te verkrijgen:

- 1886: bijbouwen van een dubbele lichtwachterswoning
- 1897: plaatsen van een seinmast onder de gaanderij
- 1905: bouwen van een houten kustwachtpost aan de voet van de vuurtoren
- 1907: plaatsen van een rood sectorlicht
- 1910: het vervangen van de seinmast door een dubbel exemplaar op de gaanderij
- 1921: het vernieuwen van de kustwachtpost in baksteen en beton
- 1930: elektrificatie van de lichtbron
- 1939: schilderen van het exterieur in camouflagekleuren

Gedurende de Tweede Wereldoorlog raakte Westkapelle zwaar beschadigd, voornamelijk als gevolg van de inundaties. De vuurtoren bleef vrijwel intact, maar zeer waarschijnlijk werd de lichtinstallatie in de meidagen van 1940 of op een later moment in de oorlog onklaar gemaakt. Tijdens de fortificatie van Walcheren in 1942-1943 werd de vuurtoren opgenomen in de Atlantikwall, waarvoor er twee bunkers in de onmiddellijke nabijheid van de vuurtoren werden gebouwd. Tijdens de inundatie van 1944 werd de oorspronkelijke dienstwoning zwaar beschadigd. De andere dienstwoningen werden verkocht en ingezet als noodwoning.

In 1946 werd het huidige optiek geplaatst; een vaste trommellens van de vierde grootte. De oude zuil werd vervangen door een stalen kast waarop de optiek en de lichtbron kwamen te staan. Het lichtkarakter werd aangepast van een vast licht naar een onderbroken licht, waarbij het licht elke tien seconden drie seconden gedoofd werd. De vuurtoren werd rond deze periode ook weer rood geschilderd en omstreeks 1952 werden de bunkers gesloopt, zodat de vuurtoren en de kustwachtpost weer vrij in de omgeving kwamen te staan. In circa 1954 werd de in de oorlog beschadigde dienstwoning uit 1876 gesloopt.

Omstreeks 1959-1961 werd de schacht van een witte band voorzien en de seininrichting vervangen voor een losstaande mast naast de kustwachtpost. Omstreeks 1969 werd er een groen sectorlicht toegevoegd, waarvoor er een extra raam in het lichthuis werd gemaakt. In 1974 werd de dubbele dienstwoning gesloopt.

In 1982 werd de vuurtoren een rijksmonument. Tussen 1986 en 1988 werd de zeedijk naar Deltahoogte gebracht. De dijk werd daarvoor verbreed en verhoogd, maar de vuurtoren werd gehandhaafd.

In 1992 werd het tochtportaal dat toegang gaf tot de gaanderij vervangen door een stalen deur. In 1995 werd de kustwachtpost opgeheven en gesloopt. De monitoring van het scheepvaartverkeer vindt vanaf dat moment plaats in het Schelde Coördinatie Centrum in Vlissingen.

Door de introductie van moderne communicatie- en plaatsbepalingstechnologie is het belang van de vuurtoren voor de navigatie en monitoring van het scheepvaartverkeer verminderd. Desondanks vormt de toren nog steeds een lichtlijn met de vuurtoren "Westkapelle Hoog" als geleiding voor de scheepvaart richting de monding van de Westerschelde, een functie die de vuurtoren -met uitzondering van de oorlogsjaren- al sinds de ingebruikname in 1876 uitoefent. Daarnaast heeft de lokale culturele organisatie "Het Polderhuis" sinds 2015 een expositie en een museumwinkeltje in de vuurtoren. Sinds 2017 is de vuurtoren op gezette tijden toegankelijk voor publiek.

Rijkswaterstaat is voornemens de vuurtoren in de nabije toekomst te restaureren.

Globale waardenstelling en aanbevelingen

De vuurtoren is in 1982 ingeschreven in het register van rijksmonumenten. In bijlage 1 is de redengevende beschrijving bij dit aanwijzingsbesluit opgenomen.

Het vastleggen van de waardenstelling van het gebouw geschiedt volgens de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek 2009 en bestaat uit een externe en een interne waardenstelling.

Externe waardenstelling

De externe waardenstelling geschiedt volgens de volgende vijf aspecten:

- algemene historische waarden;
- stedenbouwkundige of ensemblewaarden;
- architectuurhistorische waarden;
- bouwhistorische waarden;
- gebruikshistorische waarden.

Elk van deze aspecten wordt, voor zover relevant, getoetst aan de hand van de criteria gaafheid, authenticiteit en zeldzaamheid. Bij het opstellen van de waardering wordt geen rekening gehouden met de bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, eventuele ontwerpoverwegingen of financiële aspecten.

Algemene historische waarden

De vuurtoren heeft een hoge algemene historische waarde in een breed perspectief. De vuurtoren vormt in algemene zin een waardevolle schakel in de ontwikkeling van vuurtorens en kustverlichting in het algemeen. De vuurtoren is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van het scheepvaartverkeer langs de Noordzeekust en de Westerschelde, wat op zijn beurt sterk van invloed is geweest op de ontwikkeling van de gebieden langs de Schelde en de Antwerpse haven. Er kan daarom met recht gesteld worden dat de vuurtoren van nationaal belang is. Daarnaast geldt dat vuurtorens in algemene zin iconische bouwwerken zijn, waaraan veel symbolische waarde gekoppeld wordt, die de bouwwerken voor een breed publiek waarde geven.

Stedenbouwkundige of ensemblewaarden

De vuurtoren is markant gelegen aan de kust van Walcheren en goed zichtbaar vanaf zowel de zee als het land. Het vormt daardoor een belangrijk 'landmark'; een herkenningpunt voor de omgeving en de passanten, zowel op het land als op het water. De vuurtoren als verschijning, maar ook het schijnsel van de lichtbundel maken onderdeel uit van de beleving van de omgeving, zowel voor omwonenden als bezoekers. Onder deze bezoekers zijn onder andere de vele toeristen te scharen die Walcheren bezoeken. De beleving van de vuurtoren vanaf zee is sterk; deze staat -inmiddels- vrij op het buitenbeloop van de dijk en is duidelijk zichtbaar. Tot slot vormde de vuurtoren oorspronkelijk een complex met de binnendijs gelegen dienstwoning(en), die samen een grotendeels zelfvoorzienend geheel vormden. Deze samenhang is thans door de sloop van de dienstwoningen in het derde kwart van de 20^e eeuw helaas verstoord. Ondanks het feit dat de stedenbouwkundige ligging niet geheel gaaf bewaard gebleven is, heeft de vuurtoren vanwege zijn markante zichtbaarheid een hoge stedenbouwkundige waarde.

Daarnaast heeft de vuurtoren een hoge ensemblewaarde als deel van een ensemble met de andere kustverlichtings- en kustwachtoBJECTEN die samen verantwoordelijk waren of zijn voor de monitoring en geleiding van het scheepvaartverkeer. Op regionaal niveau is er een sterke connectie met de vuurtoren "Westkapelle Hoog", waarmee de toren een lichtlijn vormt waarop schippers zich al bijna 150 jaar kunnen oriënteren bij het bevaren van de monding van de Westerschelde. Op nationaal niveau is er de relatie met de andere nog resterende vuurtorens in Nederland. In het bijzonder geldt dit voor de typologisch en technisch gelijksoortige vuurtorens, d.w.z. gietijzeren vuurtorens uit de tweede helft van de 19^e eeuw in Nederland en voormalig Nederlands-Indië.

Architectuurhistorische waarden

Als onderdeel van het omvangrijke oeuvre van bouwkundige Quirinus Harder (en in zekere zin ook de ijzergieterij Nering Bögel) heeft de vuurtoren een hoge architectuurhistorische waarde, wat nog wordt versterkt door het feit dat deze vuurtoren binnen dit oeuvre als een van de beter bewaard gebleven exemplaren beschouwd mag worden. Het oorspronkelijke beeld wordt slechts enigszins aangetast door een aantal pragmatische veranderingen die in de loop der tijd aan de vuurtoren zijn doorgevoerd, zoals het vervangen van de deuren, de vloer en balustrade van de gaanderij, het verwijderen van het tochtportaal en het bijplaatsen van een raam. Desondanks is de vuurtoren vrij gaaf bewaard en beschikt deze nog over authentieke details, zoals de schachtramen, de lichthuispui en de walmbol, die bij veel andere vuurtorens zijn gewijzigd, verwijderd of vervangen.

Bouwhistorische waarden

De vuurtoren vormt een belangrijke schakel in de ontwikkeling van de vuurtorentypologie als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een Nederlandse gietijzeren vuurtoren uit de tweede helft van de 19^e eeuw. Binnen deze typologische hoofdgroep vormt de vuurtoren een bijzonder exemplaar wegens de eerste toepassing van boogvormige gietijzeren cassetten in Nederland, waarmee voor het eerst een schacht met een zuiver rond grondvlak en de vorm van een afgeknotte kegel vormgegeven kon worden. De vuurtoren geeft als zodanig weer waartoe de Nederlandse ingenieurskunst en ijzerindustrie in de bouwperiode in staat waren. De vuurtoren heeft om deze redenen een hoge bouwhistorische waarde. Deze beperkt zich in dit geval niet alleen tot het gebouw, maar omvat ook de lichtinstallatie. Hoewel de huidige lichtinstallatie uit naoorlogse onderdelen bestaat, is de aanwezigheid van het licht in algemene zin van een bijzondere waarde en vertegenwoordigt ook de huidige installatie een deel van de lichttechniek in vuurtorens van de afgelopen 75 jaar. Het feit dat de installatie -ook al is deze niet uit de bouwtijd- nog gaaf, compleet en bedrijfsvaardig is, maakt deze eveneens van een hoge bouwhistorische waarde.

Gebruikshistorische waarden

De vuurtoren is nog steeds in gebruik en maakt met Westkapelle Hoog nog altijd onderdeel uit van de geleidende lichtlijn richting de monding van de Westerschelde. Ondanks dat de monitoring en geleiding van het scheepvaartverkeer tegenwoordig steeds meer aan moderne plaatsbepalings- en communicatietechniek wordt toevertrouwd, vervult deze nog al bijna 150 jaar -vrijwel ongewijzigd- zijn functie. Zoals in het voorgaande al aangehaald dragen de werkende installatie en de symbolische waarde die kan worden toegekend aan het licht dat de vuurtoren schijnt bij aan de beleving en heeft de vuurtoren daarom een hoge gebruikshistorische waarde. In het recente verleden is de vuurtoren voor publiek toegankelijk gemaakt en is het functioneren van de vuurtoren voor iedereen te aanschouwen, wat de gebruikshistorische waarde nog verder verhoogt. Te betreuren is dat het gebruik van het vuurtorencomplex als geheel met de dienstwoningen, zoals dat oorspronkelijk functioneerde, in de huidige situatie niet meer afleesbaar is. De vuurtoren staat thans alleen op de dijk, waarmee onterecht de indruk wordt gewekt dat deze van oudsher als een autonoom object functioneert. Hoewel de sloop van de kustwachtpost heeft opgeleverd dat het oorspronkelijke beeld van de vuurtoren werd hersteld, kan gesteld worden dat daarmee ook een belangrijk deel van de gebruikshistorie helaas uitgewist is. Desondanks blijft de gebruikshistorische waarde van de vuurtoren in algemene zin hoog.

Interne waardenstelling

De interne waardenstelling is op de tekeningen in bijlage 2 gedetailleerd weergegeven. Hieruit is herleidbaar welke delen van het gebouw welke cultuurhistorische waarde vertegenwoordigen, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de volgende waarden:

- Hoge cultuurhistorische waarde (blauw aangeduide onderdelen): behoud noodzakelijk
- Positieve cultuurhistorische waarde (groen): behoud wenselijk
- Onbekend (paars): Nader onderzoek wenselijk
- Indifferentie cultuurhistorische waarde (geel): behoud niet noodzakelijk

Waardenstelling exterieur bouwmassa

De oorspronkelijke onderdelen die samen de bouwkundige hoofdstructuur van de vuurtoren vormen, hebben een hoge cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van het oorspronkelijke ontwerp. Hetzelfde geldt voor de gevelinvullingen en andere objecten van het exterieur die nog tot de oorspronkelijke opzet behoren. De later -vaak om pragmatische redenen uitgevoerde- wijzigingen vertroebelen het beeld op de kwaliteit van het oorspronkelijke ontwerp en zijn van een indifferente waarde. Het betreffen bijvoorbeeld de vervangen dubbele deur en de stalen toegangsdeur tot de gaanderij, maar ook de objecten die in kwaliteit, detail en uitvoering verschillen van de oorspronkelijke onderdelen die ze vervangen hebben, zoals de vloerplaten en balustraden van de gaanderijen. Het in 1969 geplaatste raam bestemd voor het rode sectorlicht heeft een relatief geringe leeftijd, maar is zorgvuldig gedetailleerd en vormt een belangrijke aanvulling op de wijze waarop de vuurtoren functioneert en is daarom van een positieve cultuurhistorische waarde. Het raampje naast de toegangsdeur tot de gaanderij zou an sich nog uit de bouwtijd kunnen zijn, maar de moderne detaillering laat zien dat deze minstens een keer moet zijn aangepast of vervangen en is van een indifferente cultuurhistorische waarde.

Waardenstelling interieur

Alle oorspronkelijke onderdelen van de bouwkundige hoofdstructuur in het interieur, zoals de vloeren en trappen zijn van een hoge cultuurhistorische waarde. Latere toevoegingen als de winkelinrichting op de begane grond zijn van een indifferente waarde. De lichtinstallatie bestaat thans uit de optiek uit 1946 en een halogeenlamp van een jongere datum. De installatie heeft in hoofdvorm een hoge cultuurhistorische waarde (zie kopje bouwhistorische waarde in de interne waardenstelling), maar deze waarde manifesteert zich hoofdzakelijk in het gegeven dat het hier een complete, werkende lichtinstallatie betreft die essentieel is voor het functioneren van de vuurtoren. Op elementniveau is er een verschil in cultuurhistorische waarde. De optiek -en de kast waarop deze staat- vormt hierbinnen een bijna driekwart eeuw oud technisch kunstwerk, dat beeldbepalend is voor de lichtbundel, zodat deze binnen de installatie het meest waardevol is. De leeftijd van de lamp is te gering om al van een cultuurhistorische waarde te spreken en is deze daarom van indifferente cultuurhistorische waarde.

Aanbevelingen

Alle onderdelen van de vuurtoren zijn op dit moment zichtbaar en toegankelijk. Er is tevens geen indicatie dat er nog nieuw archiefmateriaal ontsloten zal worden, zodat er op dit moment geen aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan hoeven worden.

Bronnen

Literatuur:

- P. Bot; Vademecum historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur, 2009
- W. Burgers, De ontwerper van de ijzeren lichttorens, levensbericht van Quirinus Harder (1801-1880), artikel in Erfgoed, jaargang 1997, nummer 2
- D. van Hoogstraten, Vuurtorens, betrouwbare bakens, inspirerend erfgoed, 2000
- P. Kouwenhoven, Vuurtorens, lichtschepen en kapen, 2010
- P. Kouwenhoven / De Nederlandse Vuurtoren Vereniging, Het lage licht van Westkapelle, 2020
- B.S. Kapsenberg, Uit ijzer gegoten, 1982
- Huis H / De Nederlandse Vuurtoren Vereniging, "Archief Piet Nota Westkapelle"

Websites:

- www.delpher.nl
- www.topotijdreis.nl
- www.neringbogel.eu/historie
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Nering_B%C3%B6gel

Geraadpleegde archieven en instanties:

- Het Nationaal Archief, Den Haag
- Rijkswaterstaat, Utrecht
- Nederlandse Vuurtoren Vereniging, Hoofddorp
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
- Zeeuws Archief, Middelburg
- Stichting Cultuurbewoud Westkapelle, Westkapelle

Bronvermelding illustraties en foto's staan onder de desbetreffende afbeeldingen beschreven.
Overige illustraties en foto's door de auteurs.

Bijlage 1: Redengevende beschrijving

Monumentnummer*: 38853

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 12 mei 1982
Kadaster deel/nr: 82940/128

Woonplaats*		Gemeente*		Provincie*		
Westkapelle		Veere		Zeeland		
Straat*	Nr*	Toev.*	Postcode*	Woonplaats*	Situering	Locatie
Zeedijk	5		4361 SJ	Westkapelle		
Kadastrale gemeente*		Sectie*	Kad. object*		Appartement	Grondperceel
Westkapelle		F				133

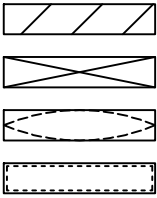
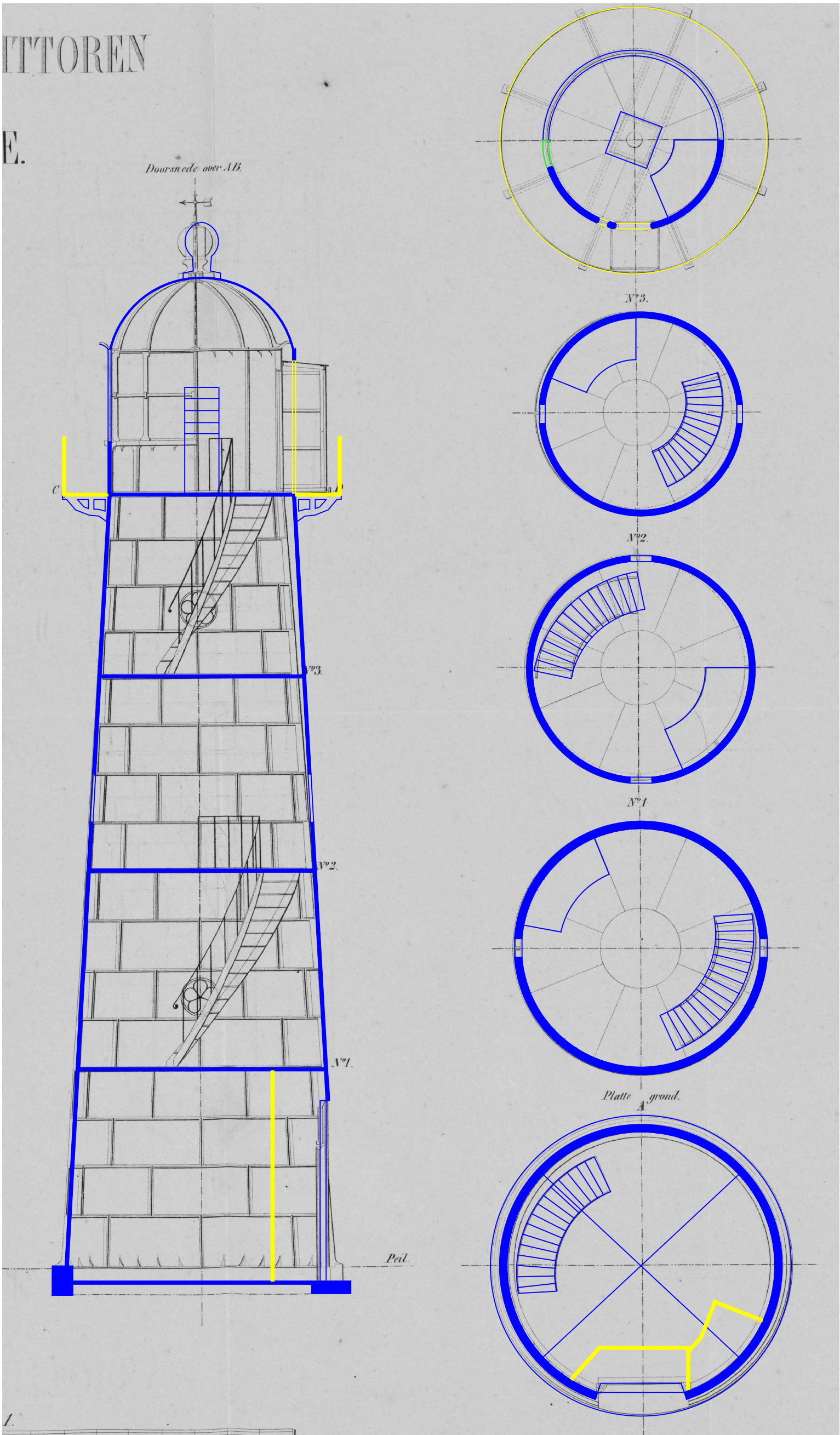
Rijksmonumentomschrijving**

Uit 1875 daterende, ronde, conische, gietijzeren vuurtoren (lage licht) naar ontwerp van QHarder en uitgevoerd door gieterij Nering Bogel. De toren is 11.50 m.hoog, heeft een betonnen fundament, waarin ingegoten de tekst: "de Eerste steen gelegd door M.M.van Hoff, Burgemeester van Westkapelle, 18 november 1875". is rood geschilderd met een witte horizontale band en heeft 4 etages. Rond het gietijzeren lichthuis met koperen koepel bevindt zich een omloop rustend op opengewerkte, gietijzeren consoles en voorzien van balustrade Toegangsdeur met half rond bovenlicht, 6 ronde vensteropeningen met cirkeltracering, eenvoudige gietijzeren trappen en geen middenkolommen onder de vloeren.

Hoofdcategorie	Subcategorie	Functie
Weg- en waterbouwkundige werken	Scheepshulpmiddel	

Bijlage 2: Grafische weergave van de globale waardenstelling

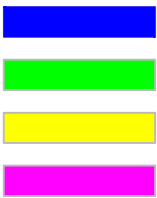

Dakvlak

Vloerveld

Plafondafwerking

Wandafwerking

Hoge cultuurhistorische waarde

Positieve cultuurhistorische waarde

Indifferente cultuurhistorische waarde

Cultuurhistorische waarde onbekend

Tekening op basis van archiefmateriaal (collectie Zeeuws Archief)

Project: Vuurtoren "Westkapelle Laag"		
Onderwerp: Indicatieve waardenstelling		
Datum: 30-11-2022	Getekend: MB	Formaat: A3
Werknummer: 696	Tekeningnummer: I-01	Schaal: n.v.t.